

A gyarmati klauzula alkalmazása a nemzetközi szerződésben

I. Bevezetés. II. A gyarmati klauzula alkalmazásának kialakulása. 1. A gyarmati klauzula fogalma és jogi természete. — 2. A gyarmati klauzula alkalmazása a nemzetközi szerződésben. — 3. A gyarmati klauzula alkalmazása a nemzetközi munkaügyi egyezményekben. III. A gyarmati klauzula alkalmazása az ENSZ megalakulása után. 1. A gyarmati klauzula alkalmazása és az ENSZ Alapokmánya. — 2. A gyarmati klauzula alkalmazása elleni harc az ENSZ-en belül. — 3. A gyarmati klauzula elleni harc a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetben. IV. Konklúziók.

I. Bevezetés

Ha a nemzetközi szerződéses jog fejlődését vizsgáljuk, e téren napjainkban két feltűnő jelenségnek lehetünk tanúi. Az egyik: *a nemzetközi szerződés — és ezen belül a többoldalú szerződés — szerepe a nemzetközi szokás rovására fokozatosan kiszélesedik.* A másik feltűnő jelenség: a szerződések számának megnövekedése nemcsak egyszerű számszerű szaporodást, a korábbi tárgyköröket szabályozó szerződésekhez hasonló szerződések számának megnövekedését jelenti. *Az újabban kötött szerződések között egyre több az emberi jogok védelmét célzó szerződés.*

A nemzetközi szerződés szerepének kiszélesedése tehát egyúttal azt is jelenti, hogy olyan tárgykörök nemzetközi szerződéses szabályozása kerül előtérbe, amelyeket a nemzetközi jog korábban nem vont — vagy csak igen csekély mértékben vont — szabályozási körébe.

A szerződéses jogban tapasztalt mindkét jelenség magyarázatát korunk társadalmi-történelmi összefüggéseinek vizsgálata útján találhatjuk meg.

A nemzetközi szerződésnek a nemzetközi szokás rovására való térhódítása szorosan összefügg azzal, hogy a nemzetközi kapcsolatok sokoldalúbbakká, gyakoribbakká váltak, és így szabályozásuk nagyobb határozottságot, részletességet és pontosságot igényel. A tételes szabályozás pedig különös jelentőséget nyer a különböző társadalmi és gazdasági rendszerhez tartozó államok együttélésének periódusában, amikor a békés együttélés érdekében vált szükségessé, hogy az államok megegyezzenek a kapcsolataikat szabályozó kérdésekben.

Korovin ezzel kapcsolatban kifejti, hogy ebben az időszakban a nemzetközi jog forrásai közül a szerződéseké a vezető szerep, mivel a két világrendszer együttélésének periódusában „... a nemzetközi együttműködés csupán a nemzetközi jellegű rendszabályok szerződésszerűségének és megegyezésszerűségének alapján lehetséges”.¹

¹ KOROVIN, E. A.: Nemzetközi Jog. (Magyar fordítás kézírata 11. p.)

Az a jelenség pedig, amely szerint jelentős mértékben megnövekedett az emberi jogok védelmét szolgáló nemzetközi szerződések száma, a következőkben leli magyarázatát.

A nemzetközi jogban az első világháború utáni években — nem utolsósorban éppen a Szovjetunió békepolitikájának eredményeképpen — megindult egy demokratizálódási folyamat, melyet a népek közötti együttműködés megvalósítására, a népek egyenjogúságának elismerésére való törekvés jelleméz. Ez a folyamat a második világháború óta és éppen annak visszahatásaként szükségképpen megerősödött. *Világossá vált, hogy a nemzetközi béke és biztonság megőrzése, valamint a népek és nemzetek önrendelkezési jogának, az emberi jogoknak biztosítása között szoros összefüggés áll fenn.* A nemzetközi jog új felfogásának és demokratikus értelmezésének jelentősége az Egyesült Nemzetek Szervezetének létrejöttével gyakorlati eredményekben is megnyilvánult. Abban a második világháború után, az ENSZ megteremtésével létrejött rendszerben, amelynek a nemzetközi biztonság megteremtése és megtartása alkotja a fő törekvését, *az emberi jogok érvényesülésének kérdése így rendkívüli jelentőséget nyert.*

Szabó Imre erről a következőket mondja: „... a fejlődő, haladó nemzetközi jog mindazoknak a kérdéseknek rendezésére tör, amelyek a népek békéjét s a nemzetközi együttműködést veszélyeztethetik; ... a rendelkezésre álló eszközökkel egyben arra is törekednie kell, hogy az államok belső berendezése is olyan legyen, amely a népek jogait, azok emberhez méltó életét biztosítja, s így kikapcsolhatóvá válják a belső elégedetlenségnek és feszültségnek az a momentuma, amelyet a háborúra uszítók felhasználhatnak. A békének legszélesebb egyetemes értelmezése s a béke megvédésének legmesszebbmenő biztosítására törekvés új kereteket, új feladatokat szab meg a nemzetközi jog számára is.”² Az emberi jogok biztosításának kérdése tehát a nemzetközi érdeklődés előterébe került.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a nemzetközi szerződéses jogban tapasztalt két új jelenség — a nemzetközi szerződés szerepének megnövekedése és az emberi jogokat biztosító szerződések számának megszorodása — hogyan viszonylik korunk nemzetközi jogának egyik legjelentősebb forrásához, az ENSZ Alapokmányához, a következőket állapíthatjuk meg.

Az ENSZ Alapokmánya a Szervezet alapvető céljaként a nemzetközi béke és biztonság fenntartását jelöli meg, és az 1. cikk 2. pontjában az államok közötti „baráti kapcsolatok fejlesztését” olyan eszköznek tekinti, amely ennek a célnak a megvalósulását segíti elő. Kétségtelen viszont, hogy a békés államközi kapcsolatokat szabályozó nemzetközi szerződések — bármely tárgykörben jönnek is létre — a nemzetközi együttműködés fejlesztését, tehát az egyes államok érdekén túl, magasabbrendű érdeket is, a békés kapcsolatok fejlesztését szolgálják.

Az a jelenség tehát, amely szerint a nemzetközi szerződés szerepe megnövekedett, feltétlenül megfelel az ENSZ Alapokmányába foglalt célkitűzéseknek, az ENSZ Alapokmánya szellemének.

Ha azzal a jelenséggel kapcsolatban tanulmányozzuk az ENSZ Alapokmányát, hogy megszorodott az emberi jogok védelmét szolgáló nemzetközi szerződések száma, a következő megállapításra juthatunk.

² Szabó Imre: Az emberi jogok mai értelme. Bp. 1948. 156—157. p.

Az ENSZ Alapokmányának szerkesztői kétségtelenül arra törekedtek, hogy ezen a téren is szakítsanak a Nemzetek Szövetségének rossz emlékére hagyományával. Ez a Szövetség ugyanis tehetetlenül szemlélte, hogy a fasiszta országok az emberi jogokat a legkíméletlenebbül és legdurvább eszközökkel sárbatiporják.

Az a javaslat, amelyet az Emberi Jogok Ligája az ENSZ Alapokmányának kidolgozására összehívott san-franciscói értekezlethez intézett, ha nem is tárja fel kielégítően a második világháború kirobbantásának okait — igen jellemzően —, többek között a következőket mondja:

„A béke és a nemzetek biztonsága nem garantálható, ha a béke és az emberek biztonsága nem nyernek biztosítást a nemzeteken belül... Vajon a második világháború nem abból a tényből született-e, hogy amidőn bizonyos országokban az emberi jogokat megsértették, a Nemzetek Szövetségének nem állott hatalmában és szándékában a beavatkozás?”³

Az ENSZ Alapokmányának szerkesztői hitet tettek „az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett”. (Az Alapokmány bevezetője.) Az Alapokmány továbbá a Szervezet céljait és elveit megállapító 1. cikke 3. pontjában a Szervezet céljaként jelöli meg, hogy „gazdasági, szociális, kulturális vagy emberbaráti jellegű nemzetközi feladatok megoldása útján, valamint az emberi jogok és az alapvető szabadságok... tiszteletbentartásának előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen”.

Az Alapokmány 13. cikkének b) pontja értelmében a Közgyűlés e célok előmozdítása érdekében tanulmányozást kezdeményezhet és ajánlásokat tehet. Az Alapokmánynak „A nemzetközi gazdasági és szociális együttműködés”-ről szóló IX. fejezetében foglaltak ugyancsak azt mondják ki, hogy az Egyesült Nemzetek elő fogja mozdítani „... az emberi jogoknak és alapvető szabadságnak... általános tiszteletbentartását”. (55. cikk c) pont.) A Gazdasági és Szociális Tanács feladatai között szerepel a javaslat-tétel „az emberi jogok és az alapvető szabadságok mindenki részére történő tiszteletbentartásának biztosítása iránt” (62. cikk 2. pont), és e Tanács hatáskörébe tartozik az emberi jogok előmozdítását célzó bizottság létesítése is. (68. cikk)

Mindez meggyőzően bizonyítja, hogy az emberi jogok érvényesülésének előmozdítása — az egyes államok szuverenitásának tiszteletbentartásával — az Egyesült Nemzetek egyik feladatává vált.

Aza jelenség tehát, hogy a nemzetközi szerződések egyre nagyobb számban az emberi jogok biztosítását kívánják szolgáltni, teljes mértékben megfelel az ENSZ célkitűzéseinek. Sőt, az ENSZ Alapokmányába foglalt célkitűzések kétségtelenül azzal a hatással jártak, hogy megnövekedett azoknak, a Szervezet égisze alatt létrejövő egyezményeknek a száma, amelyek az emberi személyiség, az emberi jogok védelmével kapcsolatosak.

Ez a jelenség teljes mértékben érthető azért is, mert az ENSZ Alapokmánya maga nem határozza meg egyrészt az emberi jogok katalógusát, másrészt — mint ahogy a fent idézett rendelkezésekből is kitűnik — nem tartalmaz az államokra nézve e jogok biztosítására konkrét kötelezettséget sem. Az emberi jogok konkrét biztosításának kérdése az államok belső jog-

³ MIRKINE-GUETZEVITCH, L. B.: La défense internationale des droits de l'homme (La République Française, 1946. évi júliusi szám.) Id. SZABÓ i. m. 157. p.

hatósági körébe tartozik: azok biztosítására azonban az államok nemzetközi szerződésekből nemzetközi jogi kötelezettséget vállalhatnak.

Az egyes államok, különösképpen az ENSZ tagállamai, a nemzetközi szerződéses jog fejlődésének e két új jelenségével szemben — a nemzetközi szerződés szerepének megnövekedésével, valamint az emberi jogok védelmét célzó nemzetközi szerződések számának megszorodásával szemben — nem lehetnek közömbösek. Minthogy a nemzetközi szerződéses jog fejlődésének ez a két új jelensége teljes mértékben megfelel az ENSZ Alapokmányába foglalt rendelkezéseknek, az államoknak törekedniük kell arra, hogy előmozdítsák a „baráti kapcsolatok fejlesztését” szolgáló nemzetközi szerződések — különösképpen az emberi jogok védelmével kapcsolatos szerződések — megkötését; a szerződések megkötése után pedig mindent el kell követniük annak érdekében, hogy e szerződések alkalmazási köre a lehető legszélesebb legyen: azaz azokban az államok mennél nagyobb száma résztegyen és az azokban foglalt rendelkezéseket tiszteletben tartsa.

Amikor a nemzetközi szerződéses jog fejlődése e két új jelenségének létét igyekszem bizonyítani, rá kell mutatnom arra, hogy ez a két új jelenség csak a nemzetközi szerződéses jog fejlődésének *tendenciáját* jelzi. E tendencia érvényesülése azonban természetesen nem jelenti azt, hogy ideig-óráig ne lenne ellentétes törekvések hatása is tapasztalható. Így a nemzetközi szerződéses jog fejlődésének e két új jelenségével szemben állnak a nemzetközi együttműködést elősegítő nemzetközi szerződések létrejöttének megakadályozására, egyes nemzetközi szerződésekbe retrográd jellegű rendelkezések beiktatására irányuló, valamint egyéb hasonló jellegű törekvések. De szemben áll ezzel a tendenciával a nemzetközi szerződésektől — különösképpen az emberi jogok biztosítását célzó egyezményektől — való távolmaradás ténye is. Ezekkel, a nemzetközi szerződéses jog fejlődési tendenciájával ellentétes törekvésekkel, e helyen nem kívánok részletesen foglalkozni: ezúttal ezek közül csak egy olyan kirívó jelenséget emelek ki, amely a legélesebb ellentétben áll a nemzetközi szerződéses jog fejlődésének tendenciájával: ez pedig a *gyarmati klauzula* alkalmazása a nemzetközi szerződésekben.

A nemzetközi szerződéseknek ez a klauzulája teszi lehetővé a szerződésben résztvevő államok közül azoknak, amelyek anyaországukon kívül más területek (gyámsági, gyarmati területek) külkapcsolataiért felelősek, hogy ezeket a területeket a nemzetközi szerződések alkalmazásából kizárják, illetve ezekre a szerződésekben folyó szabályozást ne terjesszék ki.

Ennek a tanulmánynak tehát az a célja, hogy a nemzetközi szerződéses gyakorlat — különösképpen és elsősorban az emberi jogok védelmét biztosító szerződésekkel kapcsolatos gyakorlat — vizsgálata útján kísérelje meg a következő kérdések megválaszolását:

A) *A gyarmati klauzula alkalmazása a nemzetközi szerződésekben általában összeegyeztethető-e a nemzetközi jog hatályos szabályaival?*

B) *Különösképpen összeegyeztethető-e a nemzetközi jog hatályos szabályaival ennek a klauzulának az emberi jogok védelmét szolgáló egyezményekben való alkalmazása?*

II. A gyarmati klauzula alkalmazásának kialakulása

1. A gyarmati klauzula fogalma és jogi természetete

Mielőtt a gyarmati klauzulának a nemzetközi szerződéses jogban való alkalmazását vizsgálnánk, tisztáznunk kell ennek a klauzulának a *fogalmát és jogi természetét*.

A „gyarmati klauzula” kifejezést a nemzetközi jogi irodalom *szűkebb és tágabb értelemben is használja*.

Ha ezt a fogalmat *szűkebb értelemben* használjuk, *gyarmati klauzulán valamely nemzetközi szerződésnek olyan rendelkezését értjük, amely azoknak a szerződő államoknak, amelyek bizonyos területek (gyarmatok, gyámsági területek) külkapcsolatainak viteléért felelősek, hatáskörébe utalja azt a döntést, hogy az adott szerződés hatálya kiterjedjen-e ezekre a területekre.*

A szerződések a gyarmati klauzulában ezt a hatáskört az érdekelt államoknak vagy oly módon adják meg, hogy *lehetőséget adnak nekik a szerződésnek az általuk igazgatott területekre való kiterjesztésére, vagy pedig oly módon, hogy lehetőséget adnak nekik arra, hogy a szerződés alkalmazásából az általuk igazgatott területeket kizárják.*

A gyarmati klauzulának az előbbi változatára példát szolgáltat az ipari tulajdon védelmére Hágában, az 1925. évi november 6-án kelt egyezmény⁴ 16. b) cikke, amely így hangzik:

„A szerződő országok a jelen egyezményhez gyarmataik, birtokaik és a fennhatóságuk vagy védnökségük alatt álló országok, vagy a Nemzetek Szövetségének megbízása alapján általuk igazgatott területek vagy ezeknek egynemelyike tekintetében bármikor csatlakozhatnak.”

A vámügyi természetű alakiságok egyszerűsítése céljából Genfben, 1932. évi november hó 3-án kelt egyezmény⁵ ezzel szemben arra ad lehetőséget a szerződő államoknak, hogy egyes területeiket az egyezmény alkalmazásából kizárják. Az egyezmény 29. cikke ugyanis a következőképpen hangzik:

„Minden állam, amely a jelen Egyezményt aláírta vagy ahhoz csatlakozott, akár az aláírás, akár pedig a megerősítés vagy csatlakozása alkalmával kinyilváníthatja, hogy a jelen Egyezménynek általa történt elfogadása nem kötelezi a védelme alatt álló területeknek, gyarmatainak, tengerentúli birtokainak vagy szuverenitása, illetőleg felségjoga alatt álló területeknek egészét vagy bizonyos részeit...”

Akár arra biztosít a gyarmati klauzula a szerződő államoknak lehetőséget, hogy a szerződés alkalmazását az általuk igazgatott területekre *kiterjesszék*, akár pedig arra, hogy ezeket a területeket a szerződések alkalmazásából *kizárják*, a kérdés lényegét tekintve e klauzulának kétféle megfogalmazása között nincs különbség: egyik is, másik is lehetőséget ad a szerződő államoknak arra, hogy a szerződés alkalmazásából az általuk igazgatott területeket kizárják. Legfeljebb a gyarmati klauzulának olyan megfogalmazása, amely szerint a szerződő államok arra kapnak lehetőséget, hogy a szerződés hatályát az általuk igazgatott területekre *kiterjesszék*, meggyőzőbben tükrözi azt a felfogást, amely szerint a nemzetközi szerződések hatálya ipso facto nem terjedne ki a gyarmati és egyéb hasonló státuszú területekre.

⁴ 1929: XVIII. tc.

⁵ 1926: X. tc.

A gyarmati klauzula szűkebb értelemben használt fogalmának lényege tehát abban rejlik, hogy lehetőséget ad olyan államoknak, amelyek anyaországukon kívül egyéb területeket igazgatnak, hogy a nemzetközi szerződések hatályát tekintve a *gyarmati területek hátrányára az anyaország és az egyéb területek között eltérő jogi helyzetet teremtsenek.*

Ebben rejlik ennek a fogalomnak a lényege, és a továbbiakban a gyarmati klauzulának ezzel a szűkebb értelemben vett fogalmával fogok részletesen foglalkozni.

A nemzetközi jogi irodalom ugyanis ezt a kifejezést *tágabb értelemben* minden olyan szerződéses rendelkezésre használja, amely a szerződéseknek a gyarmati területeken való alkalmazásának kérdésével kapcsolatos. Ennek a fogalomnak a tágabb értelemben való használatára példaként említtem a helyesbítés jogáról szóló, New Yorkban, 1953. évi március 31-én kelt egyezmény IX. cikkét, mely a következőképpen hangzik:

„A jelen Egyezmény rendelkezései kiterjednek, illetve alkalmazásra kerülnek mind a szerződő állam anyacországának területére, mind minden általa igazgatott vagy kormányzott területre, amely akár autonóm vagy nem autonóm, gyámsági vagy gyarmati terület.”

A gyarmati klauzulának a nemzetközi jogi irodalomban tágabb értelemben használt fogalma tehát felöleli — a szűkebb értelemben használt fogalom alá tartozó rendelkezéseken kívül — az olyan, a szerződéseknek a gyarmatokon való alkalmazásával kapcsolatos rendelkezéseket is, amelyek nem rendelkeznek a szűkebb értelemben használt fogalom lényeges tulajdonságával. Van közöttük olyan is, amely éppen azt hivatott biztosítani, hogy a szerződés hatálya a gyarmati területekre is kiterjedjen. Az ilyen szerződéses rendelkezéseknek nincs meg az a diszkriminációs jellege, hogy egy adott nemzetközi szerződés alkalmazásával kapcsolatosan az anyaország és a gyarmati területek között eltérő jogi helyzetet teremtsen.

Tekintettel arra, hogy a gyarmati klauzulának a szűkebb értelemben használatos fogalma áll éles ellentétben a nemzetközi szerződéses jognak a bevezetőben általam vázolt fejlődési tendenciájával, a „gyarmati klauzula” kifejezést a továbbiakban ilyen szűkebb értelemben fogom használni.

Ha azt a kérdést vizsgáljuk, hogy miben rejlik a gyarmati klauzula *jogi természeté*, a következőket állapíthatjuk meg.

Mint ahogy az előzőkből kitűnik, a gyarmati klauzula a nemzetközi szerződéseknek olyan speciális rendelkezése, amely a szerződő államoknak lehetőséget biztosít arra, hogy az adott nemzetközi szerződés alkalmazásának terjedelmével kapcsolatban a szerződés aláírása, megerősítése vagy az ahhoz való csatlakozás alkalmával nyilatkozatot tehessenek.

A gyarmati klauzula tehát jogi természetére nézve területi korlátozást megállapító szerződéses rendelkezés, amely osztja a szerződés többi rendelkezésének, illetve a szerződés egészének sorsát: ugyanolyan szabályok szerint lép hatályba, illetve szűnik meg, mint a szerződés többi rendelkezése, illetve a szerződés egésze.

A nemzetközi jogi irodalomban ismeretes olyan felfogás is, amely a gyarmati klauzulát a fenntartásos klauzulával,⁶ illetve a gyarmati klauzula alapján tett nyilatkozatokat a nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások

⁶ A nemzetközi szerződésnek olyan rendelkezése, amely megszabja az adott nemzetközi szerződéshez fűzhető fenntartások megtételének módozatait.

fogalmával azonosítja. Ezzel a felfogással azonban nem lehet egyetérteni. A fenntartás intézményének lényege ugyanis éppen abban rejlik, hogy a fenntartást tevő állam számára az általános szerződéses szabályozástól eltérést biztosítson. A fenntartást tevő államot a szerződéses kötelezettségek fenntartása következtében a többi szerződő féltől eltérően terhelik.

A gyarmati klauzula alapján nyilatkozatot tevő állam azonban nem élvez az általános szerződéses szabályozástól eltérő jogokat. Azzal, hogy a szerződés alkalmazásából kizár olyan meghatározott területeket, amelyek külkapcsolatainak viteléért felelős, többi területeit tekintve ugyanolyan szerződéses kötelezettségeket vállal, mint a többi szerződő fél.

Kappeler⁷ erről így ír: „Ha az ember habozik a gyarmati klauzulákat a fenntartások közé sorolni, ennek az az oka, hogy a fenntartás célja egy kiváltságos rendszer (un régime de faveur) megteremtése; ezek a klauzulák azonban egyszerűen csak kizárják azoknak az államoknak az elfogadási nyilatkozatából az olyan gyarmatokat (és területeket), amelyeknek ők a törvényes képviselői.”

Khadjenouri⁸ pedig a következőket mondja: „Az ilyen természetű nyilatkozatok (ti. a gyarmati klauzula alapján tett nyilatkozatok — B. Sz. H.) nem tekinthetők valóságos fenntartásoknak. Az aláíró állam, amely a szerződés hatályából kizárja gyarmatait, mandatárius stb. területeit, valójában területeinek megmaradt részét tekintve ugyanannak a szerződéses rendszernek a hatálya alá tartozik, mint a többi szerződő fél. Számára nem létezik tehát semmiféle kiváltságos rendszer — amelynek léte pedig minden fenntartás elengedhetetlen előfeltétele.”

Amidőn tehát határozottan leszögezhetjük, hogy valamely gyarmati klauzula alapján tett nyilatkozat nem azonosítható a „fenntartás” fogalmával, ugyanakkor az ilyen természetű nyilatkozatoktól meg kell különböztetnünk azokat a fenntartásokat, amelyek kapcsolatosak ugyan a szerződéseknek a gyarmati területeken való alkalmazásával, de ugyanakkor ténylegesen *fenntartások*.⁹

Elképzelhető ugyanis valamely szerződésnek a gyarmati területeken való alkalmazásával kapcsolatos olyan fenntartás, amelyet valamely állam a szerződésnek olyan rendelkezésével szemben emel, amely éppen a szerződésnek a gyarmati területekre való ipso facto hatályát kívánja biztosítani. Az ilyen tartalmú nyilatkozat ténylegesen fenntartás, mert a fenntartást tevő államnak az általános szerződéses szabályozástól eltérést biztosít: fenntartása következtében az általa igazgatott területekre nem terjed ki ipso facto az egyezmény hatálya.

2. A gyarmati klauzula alkalmazása a nemzetközi szerződésekben

A XIX. és XX. században, egészen az Egyesült Nemzetek Szervezetének megalakulásáig, a gyarmati klauzulát a nemzetközi szerződésekben igen gyakran alkalmazták, illetve a nemzetközi jogi irodalomban fel sem merült e klauzula alkalmazása jogosságának kérdése.

⁷ KAPPELER, Dietrich: Les réserves dans les Traités internationaux. 12. p.

⁸ KHADJENOURI, Mahmoud: Réserves dans les traités internationaux. Université de Genève. Faculté de droit. Thèse 497. 1953. 24–26. p.

⁹ Ld. bővebben: BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: A nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások (Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1961.) c. monográfiájának konklúzióit.

Nyilvánvaló, hogy a gyarmati klauzula jogosságának kérdése szóba sem jöhetett abban az időben, amikor a kapitalizmus volt az egyedüli világrendszer, hiszen a gyarmati rendszer szerves része volt a kapitalista világ-gazdaságnak; a nemzetközi jogban ezzel szemben nem alakultak és nem is alakulhattak ki tételesjogi szabályok.

Az államok egyenjogúságának, a népek és nemzetek önrendelkezési jogának azóta kialakult elve akkor sem az államközi gyakorlatban, sem a nemzetközi jogi elméletben távolról sem érvényesülhetett. Sőt a nemzetközi jog védte minden állam gyarmatait a többi imperialista hatalommal szemben, de nem védelmezte azokat az anyaország által gyakorolt elnyomás és kizsákmányolás tekintetében: ellenkezőleg, fenntartotta és elmélyítette az anyaországok és a gyarmatok közötti jogi egyenlőtlenséget.

A gyarmati klauzula alkalmazása megfelel tehát az akkori tényleges történelmi-társadalmi viszonyoknak és ezeknek megfelelő nemzetközi jogi felfogásnak.

Az akkori nemzetközi jogi irodalomban uralkodó felfogás odáig ment el, hogy az esetben, ha a nemzetközi szerződésben egyáltalában nem volt gyarmati klauzula, azt tekintette általános szabálynak, hogy a nemzetközi szerződések hatálya ipso facto ne terjedjen ki a gyarmati területekre.

Scelle erről így ír:¹⁰ „Teljesen helytelen azt feltételezni, hogy a gyarmatoknak nincsenek speciális szerződései, vagy helyesebben mondva speciális nemzetközi szerződéses rendszerük (régime international spécial). Az anyaország szerződéses rendszere nem hatályos kifejezett rendelkezés hiányában a gyarmatokra, kivéve, ha valamely szerződés az anyaország és a gyarmatok közös érdekeit vonja szabályozási körébe.”

A gyarmati népek nemzetközi jogi helyzetének szempontjából a *Nemzetek Szövetségének létrejötte sem jelentett új korszakot*. Ismeretes, hogy a Szövetség Egyezségokmányja nem tartalmazta a népek és nemzetek önrendelkezési jogának elismerését. A gyarmati népek önrendelkezési jogának, függetlenségi törekvéseinek elismerése helyett a Szövetség égisze alatt egy ún. mandátumrendszer felállítására került sor. A mandátumrendszer, a nemzetközi ellenőrzés látszatát keltve, lényegében jogerőre emelte a gyarmatok újrafelosztását; a gyarmatbirtokok az első világháború után a legyőzött államok (Németország és Törökország) kezéből a győztes államok kezébe kerültek. A mandátumrendszer, amely tehát egyébként is csak a gyarmati területek kis részét érintette, és a legfőbb kolonialista hatalmak — Nagybritannia, Franciaország, Belgium — régi birtokai tekintetében egyáltalán nem került alkalmazásra, nem szüntette meg az anyaországok és a gyarmati területek nemzetközi jogi helyzeté közötti mély különbséget.

Ebből világosan következik, hogy az általam vizsgált kérdésben — a gyarmati klauzula nemzetközi szerződésekben való alkalmazásának kérdésében — sem történhetett a múlthoz képest semmiféle változás. Valóban, a Nemzetek Szövetségének égisze alatt kidolgozott egyezmények legnagyobb része tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek szerint a szerződő felek az egyezmény aláírása, megerősítése vagy az alihoz való csatlakozás alkalmával kijelenthetik, hogy az egyezmény elfogadásával nem vállalnak semmiféle kötelezettséget gyarmati területeik összességére vagy egy részére, sem az olyan területekre nézve, amelyek igazgatására a Nemzetek Szövetségétől kaptak megbízást (mandatárius területek).

¹⁰ SCELLE, Georges: Précis de droit des gens. Tome I. Paris, 1932. 147—148. p.

A Nemzetek Szövetsége égisze alatt létrejött egyezmények nem vezettek be egységes eljárást a tekintetben, hogy pozitív vagy negatív nyilatkozat szükséges-e az egyezmények alkalmazási körének meghatározásához. Egyes egyezmények rendelkezései szerint ugyanis a szerződő államoknak azt kellett kijelenteniük, hogy az aláírás, a megerősítés vagy a csatlakozás nem kötelezi a gyarmatokat és egyéb területeket, más egyezmények pedig úgy rendelkeztek, hogy az egyezmények hatálya nem terjed ki a gyarmatokra, hanem külön nyilatkozat kellett az egyezmény hatályának ilyen kiterjesztéséhez.

A Nemzetek Szövetségének égisze alatt létrejövő egyezmények közül azokban, amelyek tárgyuknál fogva elsősorban és főként a gyarmati területeken előforduló viszonyokat voltak hivatottak szabályozni, a gyarmati klauzula alkalmazása különösen visszas volt. Így például a nőekkel és gyermekekkel üzött kereskedés elnyomása tárgyában Genfben, 1921. évi szeptember 30-án létrejött egyezmény,¹¹ amelynek a gyermekkereskedelemre vonatkozó rendelkezései főleg a Távol-Keleten üzött ilyen üzelmek elnyomását célozták, szintén tartalmazott gyarmati klauzulát (14. cikk).

Hasonlóképpen a különböző kábítószer egyezmények is főként olyan viszonyok szabályozására és nemzetközi orvoslására vonatkoztak, amelyek a Távol-Keleten, tehát ott fordultak elő, ahol az európai kapitalista államoknak hatalmas gyarmatai és egyéb birtokai voltak. Ennek ellenére a kábítószerek gyártásának korlátozása és forgalombahozatalának szabályozása tárgyában Genfben, 1931. július 13-án kelt egyezmény¹² 26. cikke ugyancsak a gyarmati klauzula fogalmkörébe tartozik.

A rabszolgaság tárgyában Genfben, 1926. szeptember 25-én kelt — ugyancsak a Nemzetek Szövetségének égisze alatt létrejött — egyezmény¹³ a gyarmatok népeit sújtó legsúlyosabb és leginkább visszataszító profitszerzési módszer ellen kívánt bizonyos védelmet biztosítani, — tehát elsősorban és kifejezetten a gyarmati területekre vonatkozott. Ez a tény az egyezmény 2. cikkéből is kiténik, amely a következőket mondta ki:

„A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat, amennyiben már eddig is nem tették meg a szükséges intézkedéseket és mindenikük a felségjoga, joghatósága, védelme, állami főhatósága vagy gyámsága alá tartozó területekre is:

a) megelőzni és elnyomni a rabszolgakereskedést;

b) fokozatosan és lehető gyorsan folytatni a rabszolgaság üldözését megnyilvánulásának minden alakjában.”

Ennek ellenére az egyezmény 9. cikke (az ún. gyarmati klauzula) a következő rendelkezést tartalmazza:

„A Magas Szerződő Felek bármelyike kijelentheti akár aláírásának, akár megerősítésének vagy csatlakozásának időpontjában, hogy a jelen egyezmény megállapításainak egészben vagy részben való alkalmazása tekintetében az ő elfogadása nem kötelezi a felségjoga, joghatósága, védelme, állami főhatósága vagy gyámsága alá helyezett területeket egészben vagy részben . . .”

Ez az eljárás joggal kétségeket ébreszthet az egyezmény hatékonyságát és szerkesztőinek jóhiszeműségét illetően.

¹¹ 1925: XIX. tc.

¹² 1933: XVIII. tc.

¹³ 1933: III. tc.

3. A gyarmati klauzula alkalmazása a nemzetközi munkaügyi egyezményekben

A gyarmati klauzula alkalmazásának kirívó példáját szolgáltatja ebben az időben a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, mely az első világháborút követő békeszerződések alapján létesült, és része volt a népszövetségi rendszernek.

Nemcsak a Szervezet égisze alatt létrejövő nemzetközi munkaügyi egyezmények, hanem magának a Szervezetnek az Alkotmánya — amelyet valamennyi, az első világháborút követően kötött békeszerződés magában foglal — tartalmazza a gyarmati klauzulát.

Scelle¹⁴ a versaillesi békeszerződésnek a nemzetközi munkaügyi egyezmények területi hatályára vonatkozó 421. cikkére hivatkozva a következőket állapítja meg: „A versaillesi szerződés közvetve beismeri, hogy az anyaországok szerződéses rendszere ipso facto nem terjed ki a gyarmatokra.” A továbbiakban pedig megállapítja: „a gyarmatok szerződéses rendszere . . . még az anyaország diszkrecionárius hatáskörétől függ”.

A Szervezet Alkotmánya eredeti szövegének a nemzetközi munkaügyi egyezmények területi hatályára vonatkozó rendelkezése¹⁵ ugyanis így szól:

„A Tagok kötelezik magukat, hogy azokat az egyezményeket, amelyeket megerősítettek, a jelen szerződés e részének rendelkezései szerint mindazokra a gyarmataikra, birtokaira és fennhatóságuk alá tartozó területekre is életbe léptetik, amelyeknek nincs teljes önkormányzatuk, de:

1. kivéve azokat az eseteket, amikor az egyezmény a helyi viszonyok miatt keresztülvihetetlen és

2. fenntartva azokat a módosításokat, amelyek az egyezménynek a helyi viszonyokkal való összeegyeztetéséhez szükségesek.

Ehhez képest minden tag köteles a Nemzetközi Munkaügyi Hivatallal közölni mindazokra a gyarmataira, birtokaira és fennhatósága alá tartozó területeire vonatkozó elhatározását, amelyeknek nincs teljes önkormányzatuk.”¹⁶

A Szervezet Alkotmánya ezzel a rendelkezéssel lényegében szabadkezet adott a tagállamoknak arra, hogy kiterjesztik-e vagy sem az általuk megerősített munkaügyi egyezményeket gyarmati területeikre.

A nemzetközi munkaügyi egyezmények a Szervezet tevékenységének legelső idején maguk is szövszerint átvették az Alkotmány fenti rendelkezését. Az 1921—1928 között létrejött egyezmények csak utalnak a Szervezet Alkotmányának az idézett rendelkezést tartalmazó cikkére. 1928-tól kezdve a munkaügyi egyezményekből a gyarmati klauzula többször el is marad; azok az egyezmények pedig, amelyek mégis magukban foglalják a gyarmati klauzulát, az eredeti alkotmányszövegben foglaltaknál részletesebb rendelkezéseket tartalmaznak. A gyarmati klauzula hiánya valamely munkaügyi egyezményből természetesen korántsem jelentette azt, hogy a tagállamok nem élhettek volna és nem éltek volna az Alkotmányban e tekintetben biztosított jogokkal: azaz ne zárták volna ki gyarmati területeiket az egyezmények alkalmazási köréből.

¹⁴ SCELLE i. m. 147—148. p.

¹⁵ A Trianoni Békeszerződés — 1921: XXXIII. tc. — XIII. részének 349. cikke.

¹⁶ A Szervezet jelenleg hatályos alkotmányának 35. §-a részletes szabályokká kiegészítve tartalmazza ezt a rendelkezést.

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet alapítását a békeszerződések azzal indokolták, hogy „a Nemzetek Szövetsége az általános béke megvalósítását tűzte ki céljául, és ezt a békét csak úgy lehet elérni, ha a szociális igazságságra alapítják. Minthogy pedig vannak munka viszonyok, amelyek az emberek nagy tömegét annyi igazságtalansággal, nyomorral és nélkülözéssel sújtják, hogy az ebből keletkező nagy elégedetlenség a világ békéjét és összhangját veszélyezteti, s e viszonyok javítása sürögösen szükséges...”

A fenti célkitűzések ellenére a munkaviszonyoknak nemzetközi síkon történő szabályozására létrehívott *Nemzetközi Munkaügyi Szervezet jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a gyarmati klauzula, a nemzetközi szerződéses jognak ez a kirívóan retrográd intézménye meghonosodjék*: ami a nemzetközi munkaügyi szabályozás terén azt jelentette, hogy az anyaországok és a gyarmati területek dolgozóinak munkafeltételei közötti — a gyarmati területek lakosságának rovására fennálló — különbség csak elmélyült.

Ahhoz, hogy megértsük, miért éppen ez az — alkotmánya szerint szociális érdekek védelmére alakult — Szervezet járult hozzá, az égisze alatt létrejött több mint száz munkaügyi egyezményvel, ilyen jelentős mértékben a gyarmati klauzulának a nemzetközi szerződéses gyakorlatban való meghonosodásához, fel kell tárnunk e Szervezet létrejöttének okait.

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet megalapítását és tevékenységét a tőkés államokon belül fennálló, két különböző jellegű tendencia érdekes összefonódása befolyásolta. Az egyik ilyen tendencia forrása az, hogy a munkásmozgalom az egyes országokon belül, de nemzetközi szinten is, állandóan harcol a jobb munkafeltételek biztosításáért. A XIX. század végén és a XX. század elején a munkásmozgalom az egyes országokban egyre több engedményt harcolt ki, és nemzetközi síkon is fokozatosan szervezettebb, tehát erősebb lett: az egyes tőkés országok többé nem zárkozhattak el teljesen a munkaviszonyok valamiféle nemzetközi jellegű szabályozása elől. Az első világháborút követően a győztes nagyhatalmaknak számolniuk kellett a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak az egész világra kiterjedő hatásával is; a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet létrehozásával azt a látszatot igyekeztek kelteni, mintha egy olyan rendszert teremtettek volna meg, mely a munkások és tőkésék közötti összeütközések békés megoldására alkalmas; lényegében tehát saját munkáosztályuk forradalmi törekvéseit igyekeztek elaltatni.

A másik tendencia akkor alakult ki, amidőn a kizsákmányolás lehetősége korlátozódott, az elsajátított értéktobblet mértékét már csak lényegesen korlátozottabb keretek között lehetett emelni, illetve biztosítani. Ennek következtében az egyes tőkés vállalatok, sőt az egyes tőkés országok egymás között folyó gazdasági versenyében háttérbe szorult az a vállalat, illetve ország, amely a dolgozók részére kedvezőbb munkafeltételeket volt kénytelen biztosítani, mert szükségképpen magasabb termelési költségekkel dolgozott. Amíg azonban a munkásmozgalom még csak az országok kis részében ért el számottevő eredményeket, lényegesebb változás nem következett be, mert a tőkés országok, illetve vállalatok többségének még mindig az volt az érdeke, hogy minél kevésbé kössék őket a munkaviszonyok szabályozására vonatkozó rendelkezések. Amikor azonban a munkásmozgalom harcai a tőkés országok többségében eredményeket értek el, akkor a tőkés vállalatok és országok többsége is érdekeltté vált abban, hogy a verseny korlátozása végett az egyéb tőkés országok is azonos munkafeltételek mellett foglalkoztassák a dolgozókat: elkövetkezett az az idő, amikor a tőkés vállalkozóknak maguknak is érdekévé

vált a munkaviszonyok nemzetközi szabályozása, azaz a munkafeltételek uniformizálása nemzetközi szinten. Nikisch¹⁷ ezzel kapcsolatban a következőket mondja: „Azok a törekvések, amelyek a munkavállalók védelmének nemzetközi megállapodások útján történő szabályozására irányultak, nem utolsósorban annak a felismeréséből fakadtak, hogy a munkavédelem minden javítása a termelési költségeket növeli, tehát a nemzetgazdaság versenyképességét veszélyeztetné, ha legalább a legfontosabb ipari államok nem követnének azonos eljárást.”

Igen érdekesen mutat rá Scelle¹⁸ is arra, hogy amikor valamely állam egy nemzetközi munkaügyi egyezmény általa történt megerősítésének hatályosságát attól teszi függővé, hogy az egyezményt valamely más állam is ratifikálja, e feltételes ratifikálás (ratification conditionnelle) alapja az a törekvés, hogy a nemzetközi konkurrencia területén bizonyos egyensúlyi helyzet valósuljon meg. Vagyis a munkafeltételek szabályozása területén egyik állam se kerüljön kedvezőbb helyzetbe egy, számára gazdasági konkurrenciát jelentő, más államnál. Így például Franciaország a nyolcórás munkaidőről szóló, Washingtonban, 1919-ben kötött egyezmény ratifikálásának hatályosságát ahhoz kötötte, hogy Anglia és Németország is ratifikálja az egyezményt.

Hogyan fonódik össze tehát egymással ez a két tendencia, azaz a munkásmozgalom követelése és a tőkés vállalkozóknak a munkaviszonyok uniformizálására irányuló törekvése?

Ha egy országban a munkásmozgalom olyan erős, hogy képes például állami társadalombiztosítást, munkaidőrovidítést stb. kiharcolni, ennek az országnak a tőkés érdekeltségé válnak abban, hogy a többi országban is hasonló intézmények kerüljenek bevezetésre. Ellenkező esetben ugyanis versenyképességük csökkenne, vagy pedig kénytelenek lennének a munkásmozgalom követeléseit megtagadni, ami viszont az adott esetben számukra súlyos következményekkel járhatna. Ez az összefonódás természetesen nem közös érdeken alapuló konfliktusmentes egységet jelent, hanem egy olyan összefonódást és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet keretében olyan intézmény kialakulását, amelyen belül a két antagonisztikusan ellentétes tendencia állandóan küzd egymással.

Az előbbieken említett két tendencia hatása a gyarmati területeken az anyaországoktól eltérő módon érvényesült.

A XX. század elején — tehát a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet létrejöttének idejében — a munkásmozgalom szervezettsége és ereje ezeken a területeken, amelyek sokszor az iparosodás kezdetén, illetve egészen alacsony fokán álltak, összehasonlíthatatlanul alacsonyabb, ha egyáltalán számolni lehetett ebben az időben e területek vonatkozásában a szervezett proletariátus erejével.

A munkásmozgalom tehát ezeken a területeken a munkaviszonyok javítása érdekében vagy egyáltalán semmilyen, vagy jóval kisebb nyomást tudott csak gyakorolni, mint az anyaországokban. Ebből következik, hogy a gyarmati területeken nem érvényesült vagy csak elenyésző mértékben az a tendencia, amely az anyaországokban az egyes államokat arra készítette, hogy versenyképességük megőrzése érdekében arra törekedjenek, hogy a többi állam velük azonos módon és színvonalon szabályozza a munkafeltételeket. A gyarmati

¹⁷ NIKISCH, Arthur: Arbeitsrecht, Tübingen, I. köt. 75. p.

¹⁸ SCELLE: L'Organisation internationale du Travail et le BIT. 1930. 178. p.

területeken a munkaerő kizsákmányolásának foka szinte korlátlan volt: a gyarmattartó államok tehát mindent elkövettek ennek fenntartására. Mint-hogy pedig a gyarmattartó államoknak a munkafeltételek szabályozásában nem vagy alig kellett csak számolniuk a munkásmozgalom követeléseivel, ezen a téren szinte egyöntetűen minimális standardokat biztosítottak.

Mindez érthetővé teszi azt, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet keretén belül *a kapitalista államok arra törekedtek, hogy az anyaországokban érvényesülő két tendencia — a munkásmozgalom követelései és a munkáltatóknak a munkaviszonyok uniformizálására való törekvése — összefonódásából megszületett nemzetközi munkaügyi szabályozás csak az anyaországokra korlátozódjék.* Ez a körülmény magyarázza azt, hogy éppen a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek az Alkotmánya is tartalmazza a gyarmati klauzulát: ez a klauzula a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet mechanizmusának szinte szerves részévé vált.

III. A gyarmati klauzula alkalmazása az ENSZ megalakulása után

1. A gyarmati klauzula alkalmazása és az ENSZ Alapokmánya

Amíg a Nemzetek Szövetségének célkitűzései között, Egyezségokmánya szerint sem szerepelt az anyaországok és a függő helyzetben levő területek nemzetközi jogi helyzete közötti mély különbség felszámolása, az ENSZ létrejöttével, az ENSZ Alapokmányának megalkotásával e téren változás történt.

Az ENSZ Alapokmánya 1. cikkének 2. pontja ugyanis kimondja: az Egyesült Nemzetek célja, hogy „a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletbentartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlessze”.

Az ENSZ Alapokmánya IX. fejezetében a nemzetközi gazdasági és szociális együttműködés keretében megvalósítandó feladatok céljául is azt jelöli meg, hogy „létrejöhessenek az állandóságnak és jólétnek azok a feltételei, amelyek a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletbentartásán alapuló békés és baráti kapcsolatokhoz szükségesek...” (55. cikk.).

Az Alapokmány 56. cikke szerint pedig valamennyi tag kötelezte magát arra, hogy a fenti célok érdekében a Szervezettel együttműködjön.

Ezekkel a rendelkezésekkel az ENSZ tagállamainak kötelezettségévé vált, hogy a népek egyenjogúságának, önrendelkezési jogának megvalósítására törekedjenek és elősegítsék a gyarmati és függő területek önálló államokká való átalakulásának folyamatát: végső soron tehát *tételesjogi elismerést nyert a népek egyenjogúságának és önrendelkezési jogának elve.*

Az ENSZ Alapokmánya a valamennyi tagállamra egységesen háruló kötelezettségeken túlmenően különállóan és részletesen megszabta azoknak a tagállamoknak a kötelezettségeit, amelyek különböző területeket (gyarmati, gyámsági területeket) igazgatnak.¹⁹ Így az Alapokmánynak az önkormányzattal nem rendelkező területekre vonatkozó XI. fejezete szerint az ENSZ

¹⁹ Az ENSZ Alapokmánya a nemzetközi gyámsági rendszerbe bevonta az egykori mandátum-területeket, a II. világháborúban legyőzött imperialista államok gyarmatait, valamint az önként e rendszer alá helyezendő területeket. A megmaradt gyarmati és függő területek helyzetét az Alapokmány XI. fejezete szabályozza.

tagállamai, amelyek ilyen területeket igazgatnak, „elismerik e területek lakossága érdekei elsőbbségének alapelvét. Magasztos megbizatásnak tekintik azt a köteleességüket, hogy . . . e területek lakosságának jólétét tőlük telhetőleg előmozdítsák. . .”, és ebből a célból biztosítják az érdekelt népek politikai, gazdasági, szociális előrehaladását, nevelésügyük fejlesztését, az igazságos bánásmódot velük szemben és védelmüket a visszaélések ellen; kifejlesszék továbbá ezek önkormányzati képességét. (73. cikk)

Ami pedig a gyámsági területeket illeti, az Alapokmány 76. cikkének 6. pontja kimondta, hogy a gyámsági rendszer alapvető célja: „előmozdítani a gyámság alatt álló területek lakosságának politikai, gazdasági, szociális előrehaladását, valamint a nevelésügy fejlesztését, továbbá a fokozatos haladást az önkormányzati képesség vagy a függetlenség felé. . .”

Az Alapokmánynak a fent idézett rendelkezéseiből világosan kirajzolódik az ENSZ tagállamainak és különösképpen azoknak a tagállamoknak, amelyek gyámsági, gyarmati vagy más függő helyzetben levő területeket igazgatnak, az a kötelezettsége, hogy e területek felemelésére, gazdasági, kulturális, politikai fejlesztésére, végső soron pedig arra törekedjenek, hogy megszűnjék e területek alárendelt helyzete, azaz elnyerjék önálló állami létüket, és a nemzetközi jog szuverén alanyaivá váljanak.

Ha tehát most az ENSZ rendszerében és az előzőekben kifejtettek tükrében vizsgáljuk meg a gyarmati klauzula alkalmazásának kérdését, és megkíséreljük az előljáróban feltett azt az első kérdést (*A* kérdés) megválaszolni, hogy vajon a gyarmati klauzula alkalmazása a nemzetközi szerződésekben általában összeegyeztethető-e a nemzetközi jog hatályos szabályaival, a következőket állapíthatjuk meg.

A gyarmati klauzulának a nemzetközi szerződéses jogban való alkalmazása azt jelenti, hogy az anyaországok és a függő helyzetben levő területek nemzetközi jogi helyzete közötti különbség fennmarad és elmélyül. Az ENSZ Alapokmányából következik a tagállamoknak éppen az a kötelezettsége, hogy megszüntessék az anyaországok és a gyarmati területek jogi helyzete közötti különbséget.

Az Alapokmány egész szellemével — különösképpen fent idézett rendelkezéseivel — áll tehát éles ellentétben ennek az intézménynek a nemzetközi szerződéses jogban való alkalmazása.

Napjainkban tehát, ha egy olyan állam vállal nemzetközi jogi kötelezettségeket, amely bizonyos területek külkapcsolatainak viteléért felelős, az ENSZ Alapokmányának rendelkezéseivel ellentétes módon jár el, ha vállalt nemzetközi jogi kötelezettségeit tekintve az általa igazgatott területek rovására diszkriminál, ha prolongálja és elmélyíti az anyaország és az általa igazgatott területek jogi helyzete közötti különbséget.

Mindebből következik, hogy az előljáróban említett *A*) kérdés a következőképpen válaszolható meg: *A gyarmati klauzula alkalmazása a nemzetközi szerződésekben általában nem egyeztethető össze a nemzetközi jog hatályos szabályaival.* Az Alapokmány egész szelleméből, egyes rendelkezéseiből kifejezetten következik ugyanis a tagállamoknak az a kötelezettsége, hogy megszüntessék az anyaországok és a gyarmati területek jogi helyzete közötti különbséget; a gyarmati klauzula alkalmazása pedig nyilvánvalóan ezzel ellenkező eredménnyel jár.

Ha ezek után az előljáróban említett arra a második kérdésre (*B* kérdés) keresünk választ, hogy a gyarmati klauzulának az emberi jogok védelmét

szolgáló egyezményekben való alkalmazása összeegyeztethető-e a nemzetközi jog hatályos szabályaival, a következőket állapíthatjuk meg.

Bevezetesként rámutattam arra, hogy napjainkban az emberi jogok biztosításának kérdése a nemzetközi érdeklődés előterébe került: világossá vált ugyanis a nemzetközi béke és biztonság fenntartása, valamint a népek és nemzetek önrendelkezési joga, az emberi jogok biztosítása közötti szoros összefüggés. Ennek az összefüggésnek a felismeréséből azonban csak arra a következtetésre juthatunk, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében e jogok *egyetemes és általános* biztosítására van szükség.

Ez a felfogás jut kifejezésre az ENSZ Alapokmánya 1. cikkének 3. pontjában, amely szerint az ENSZ célja, hogy az emberi jogoknak „mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül” történő tiszteletben tartásának előmozdítása révén létesítsen nemzetközi együttműködést. (Hasonló rendelkezést tartalmaz az Alapokmány 13. cikkének 1. b) pontja, valamint 5. cikkének c) pontja.)

Az ENSZ Alapokmánya 76. cikkének c) pontja ugyancsak kimondja, hogy a gyámsági rendszer alapvető célja az emberi jogoknak mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának támogatása.

Túl azokon az érveken, amelyeket a gyarmati klauzulának a nemzetközi szerződésekben általában való alkalmazásával szemben sorakoztattam fel, rá kell mutatnom tehát arra, hogy ennek a klauzulának az emberi jogok biztosítását szolgáló egyezményekben való alkalmazása szembeszökő módon ellentétben áll az ENSZ Alapokmányának vonatkozó tételes rendelkezéseivel.

Ezek után az előljáróban említett B) kérdés olyan értelemben volna megválaszolható, hogy a gyarmati klauzula alkalmazása az emberi jogok védelmét szolgáló szerződésekben nem egyeztethető össze a nemzetközi jog hatályos szabályaival.

Ehhez azonban annak a kérdésnek a tisztázása szükséges, hogy mely szerződések ölelik fel az „emberi jogok védelmét szolgáló szerződések” körét, illetve milyen terjedelmű az emberi jogok katalógusa?

Szabó Imre kifejti, hogy az emberi jogok jellege — nem kis mértékben a szocialista államok alkotmányában e jogok materiális biztosítékaira vonatkozó rendelkezések hatásaképpen — tartalmi változást szenvedett. „A klasszikusnak tartott jogokat háttérbe szorították és szorítják a materiális, a szociális-gazdasági emberi jogok, azok a jogok, amelyek az emberhez méltó élet alapfeltételeit jelentik, s amelyek nélkül a klasszikus jogok sem érvényesülhetnek.”²⁰ Más helyen a következőket mondja: „az emberi jogok nemzetközi vonatkozásában legalább addig a felismerésig el kell jutnunk, hogy a békét és a rendet az államon belül bizonyos szociális reformok nélkül, a szociális jogok törvénybeiktatása és megvalósítása nélkül alig lehet biztosítani; a nemzetközi rendezésnek tehát az emberi jogok érvényesülése érdekében is arra kell törekednie, hogy a szociális kívánalmaknak a minimuma az egyes államokban megvalósuljon, s így az emberi jogok alapja megteremtődjék.”²¹

Az emberi jogok tehát szociális jogok nélkül ma már elképzelhetetlenek: az emberi jogok körének a szociális jogokkal történt kiegészítése napjainkban általánosan elismerésre talál. Ebből a szempontból jelentős az a körülmény,

²⁰ SZABÓ i. m. 89. p.

²¹ SZABÓ i. m. 148—149.p.

hogy az emberi jogok védelmét az ENSZ Alapokmánya éppen a Szervezet Gazdasági és Szociális Tanácsára bízta. Mindebből következik azonban az is, hogy az *Alapokmány azoknak a rendelkezéseinek a hatályát, amelyek az emberi jogok biztosítását írják elő, mégpedig „mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül”, nem lehet a klasszikus értelemben vett emberi jogok fogalomkörére korlátozni.*

Az előljáróban említett *B)* kérdés tehát a következőképpen válaszolható meg:

A gyarmati klauzula alkalmazása az emberi jogok védelmét szolgáló nemzetközi szerződésekben összeegyeztethetetlen az ENSZ Alapokmányának tételes rendelkezéseivel, amelyek ezeknek a jogoknak „mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül” való biztosításáról rendelkeznek. Mint-hogy pedig az emberi jogok katalógusa kibővült e jogok materiális biztosítását szolgáló jogok körével a B) kérdésre adott válasz a nemzetközi szerződések igen nagy számát érinti. Az emberi jogok biztosítására vonatkozó hatályos nemzetközi jogi szabályokból kiindulva tehát méginkább alátámasztható az első kérdésre adott az a felelet, amely szerint a gyarmati klauzulának a nemzetközi szerződésekben általában való alkalmazása nem egyeztethető össze a nemzetközi jog hatályos szabályaival.

2. A gyarmati klauzula alkalmazása elleni harc az ENSZ-en belül

Az a változás, amely a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog tiszteletbentartásának tételes nemzetközi jogi elismerése terén az ENSZ Alapokmányával bekövetkezett, távolról sem jelentette egyúttal e jogok azonnali gyakorlati érvényesülését. A gyarmati és más függő helyzetben levő területek népei e jogok érvényesüléséért az ENSZ keretén belül és azon kívül is a kolonialista hatalmakkal szemben állandó és következetes harcot folytattak és folytatnak. Ennek a harcnak az egyes állomásai az ENSZ keretében az e területek lakossága helyzetének javítására vonatkozó különböző határozatok elfogadása, a gyámsági területek és önkormányzattal nem rendelkező területek autonómiájának fokozatos megvalósulása, végül függetlenségük és önálló állami létük kivívása után az ENSZ tagjai sorába új államokként való felvételük.

A gyarmati népek által a nemzeti függetlenségért, az egyenjogúságért, az önrendelkezési jogért vívott harc kimenetele végső soron nem kétséges, és törvénytörően győzelemmel fog végződni. Ugyanakkor e harc során lehetnek és vannak is átmeneti vereségek, amelyeket ismét a harc fellendülése és sikere követ.

E nagy harc vetületeként a nemzetközi szerződéses jogban a gyarmati klauzulával, a gyarmatosítás egyik hatékony jogi eszközével szemben ugyancsak harc folyt és folyik az ENSZ-ben és más nemzetközi szervezetekben, elsősorban a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetben.

E harc során is voltak sikerek és átmeneti visszalépések; de a gyarmati klauzula elleni, a nemzetközi szerződéses jog síkján vívott harc végső kimenetele éppen annyira nem kétséges, mint a népek és nemzetek önrendelkezési jogáért, gyarmati, alárendelt helyzetükből való kiemelkedéséért folytatott nagy küzdelem végső győzelme. E nagy harc vetületeként idézzük a gyarmati klauzula elleni, az ENSZ keretében folytatott küzdelem fő fázisait.

E küzdelem élén — mint ahogy a továbbiakban látni fogjuk — a szocialista államok, elsősorban a Szovjetunió, állnak; velük szemben a legfőbb kolonialista államok (Egyesült Királyság, Franciaország, Belgium) fejtenek ki elkeseredett ellenállást.

a) A gyarmati klauzula alkalmazásának kérdése először a Közgyűlés II. ülészakán, 1947-ben merült fel, amikor a Közgyűlés a nőkkel és a gyermekekkel üzött kereskedelem elnyomása tárgyában Genfben, 1921. szeptember 30-án,²² a nagykorú nőkkel üzött kereskedelem elnyomása tárgyában Genfben 1933. október 11-én,²³ valamint a szeméremértő közlemények forgalmának és a velük való üzérkedésnek elnyomása tárgyában Genfben, 1923. szeptember 12-én²⁴ kelt egyezmények által a Nemzetek Szövetségre ruházott funkciók ENSZ-re való átszállásának kérdését tárgyalta. Mindhárom — a Nemzetek Szövetségének égisze alatt létrejött — egyezmény tartalmazott gyarmati klauzulát.

Az egyezmények által a Nemzetek Szövetségre ruházott funkcióknak az ENSZ-re való átszállása tárgyában a Gazdasági és Szociális Tanács két jegyzőkönyv-tervezetet készített, amelyek azonban semmiféle rendelkezést nem tartalmaztak az egyezményekben foglalt gyarmati klauzulák megváltoztatására vonatkozóan.

Amikor a fenti két jegyzőkönyv-tervezet a Közgyűlés III. bizottsága elé került, a Szovjetunió módosító indítványt terjesztett elő²⁵ annak érdekében, hogy az egyezményekből töröljék a gyarmati klauzulát. A III. bizottság pedig ezt a módosító indítványt elfogadta.

A Közgyűlés plenáris ülésén az Egyesült Királyság eredménytelenül kísérelte meg a III. sz. bizottság határozatát megmásítani.

A Szovjetunió kezdeményezésére így az ENSZ Közgyűlésének II. ülészakája törölte a gyarmati klauzulát a fent idézett három egyezményből: azaz a 14. cikket a nőkkel és gyermekekkel üzött kereskedelem, a 10. cikket a nagykorú nőkkel üzött kereskedelem, és a 13. cikket a szeméremértő közlemények forgalmának és a velük való üzérkedésnek elnyomása tárgyában kötött egyezményekből.

Igen érdekes és jellemző megfigyelésekre jutunk, ha megvizsgáljuk a legfőbb kolonialista államoknak a fenti egyezményekhez való viszonyát.²⁶ Így például a nőkkel és gyermekekkel üzött kereskedelem elnyomása tárgyában kötött egyezmények korábban Anglia és Franciaország is részesei voltak. Anglia az egyezmény megerősítése alkalmával nyilatkozatában részletesen meghatározta, hogy az egyezmény hatálya mely gyarmataira és egyéb általa igazgatott területre nem terjed ki, Franciaország pedig csatlakozása alkalmával a következő nyilatkozatot tette: „A csatlakozás nem kötelezi a francia gyarmatokat és a francia védnökség alatt álló államokat, sem pedig a francia mandatárius területeket.”

A jegyzőkönyvnek, amely eltörölte az egyezményből a gyarmati klauzulát, sem Anglia, sem Franciaország nem vált részesévé. Nem csatlakozott a jegyzőkönyvhöz az Amerikai Egyesült Államok sem.

²² 1925: XIX. tc.

²³ 1935: XX. tc.

²⁴ 1929: VII. tc.

²⁵ U. N. Doc (A/C. 3.) 165. par. 3.

²⁶ A vonatkozó adatokat az ENSZ ST/LEG/3, Rev. 1. jelű „Etat des conventions multilatérales” című kiadványából merítettem.

A nagykorú nőkkel űzött kereskedés elnyomása tárgyában kötött egyezményt módosító jegyzőkönyvnek sem Franciaország, sem Anglia, sem pedig az Amerikai Egyesült Államok nem váltak részeseivé.

b) A *Közgyűlés III. ülészaka* tárgyalta a gazdasági statisztika tárgyában Genfben, 1928. december 4-én kelt egyezménnyel a Nemzetek Szövetségére ruházott funkciók ENSZ-re való átszállásának kérdését.

A Közgyűlés III. sz. bizottsága elé a Gazdasági és Szociális Tanács által terjesztett jegyzőkönyv-tervezet nem tartalmazott rendelkezést a gyarmati klauzula — az egyezmény 11. cikke — eltörléséről. A bizottságban *Haiti* terjesztett elő módosító indítványt a gyarmati klauzula törlésére,²⁷ mely javaslatot a Szovjetunió, Lengyelország és Jugoszlávia támogatták. Ezzel szemben az Egyesült Királyság és Franciaország élesen szembeszállt Haiti módosító indítványával, és így a III. sz. bizottság azt elvetette.

A Közgyűlés plenáris ülése elfogadta a jegyzőkönyv-tervezetet, amely ily módon nem törölte a gyarmati klauzulát az eredeti egyezményből.

Tehát már a Közgyűlés III. ülészakának első részében megmutatkozott a kolonialista hatalmaknak az a törekvése, hogy — a Közgyűlés II. ülészakán történetekkel szemben — átmentsék a gyarmati klauzulát az ENSZ égisze alatt létrejövő egyezményekbe. Ez a törekvés a Közgyűlés III. ülészakának további folyamán kiterbélyesedett.

c) Ilyen előzmények után került sor ugyanis arra, hogy az ENSZ szervei megtárgyalják a népiirtás (genocidium) büntetése megelőzése és megbüntetése tárgyában kötdendő egyezmény tervezetét. A Közgyűlés III. ülészaka folyamán a VI. sz. bizottság elé került a Gazdasági és Szociális Tanács ad hoc bizottsága által készített tervezet,²⁸ mely nem tartalmazott gyarmati klauzulát.

A VI. sz. bizottságban ekkor az *Egyesült Királyság* képviselője módosító indítványt terjesztett elő,²⁹ az alábbi új cikknek az egyezmény-tervezetbe való felvétele érdekében:

„Mindegyik Szerződő Fél az Egyesült Nemzetek Szervezete Főtitkárának küldött közlés útján a jelen Egyezmény alkalmazását bármikor kiterjesztheti mindazokra a területekre, vagy a területek egyikére, amelyek külkapcsolatainak viteléért felelős.”

Ukrajna képviselője az Egyesült Királyság által javasolt cikkhez az alábbi módosítást terjesztette elő:

„A jelen Egyezmény egyaránt alkalmazásra kerül mind az egyezményhez csatlakozó állam területén, mind minden olyan területen, amelynek kormányzása és igazgatása ennek az államnak a hatáskörébe tartozik (ideértve a gyámsági és más önkormányzattal nem rendelkező területeket).”³⁰ *Ukrajna* javaslatát a Szovjetunió, Csehszlovákia, Egyiptom, Szíria és a Fülöp-szigetek támogatták.

Irán ezzel szemben javasolta, hogy a Közgyűlés egy, az egyezménytől független határozatot fogadjon el, a következő szöveggel:

„A Közgyűlés ajánlja, hogy az ENSZ olyan tagállamai, amelyek függő területeket igazgatnak, tegyék meg a szükséges és lehetséges intézkedéseket

²⁷ U. N. Doc. A/C. 6./250.

²⁸ U. N. Doc. E/794.

²⁹ U. N. Doc. A/C. 6./236.

³⁰ U. N. Doc. A/C. 6./264.

annak érdekében, hogy mihelyt lehet, kiterjeszthetők legyenek a jelen Egyezmény rendelkezései ezekre a területekre.”³¹

A VI. bizottság elvetette Ukrajna javaslatát, elfogadta az Egyesült Királyság által javasolt új cikket és Irán határozati javaslatát.

Amikor a Közgyűlés elé került a genocid-egyezmény tervezete, az említett határozati javaslattal együtt, a *Szovjetunió* ismét előterjesztette³² az Ukrajna által a VI. sz. bizottságban már megtett javaslatot annak érdekében, hogy az egyezmény hatálya ipso facto kiterjedjen a gyarmati területekre. Javaslatát azonban a Közgyűlés elvetette, és elfogadta a genocid-egyezmény tervezetét és az Irán által előterjesztett határozati javaslatot.³³

Igy került be első ízben a gyarmati klauzula a kolonialista hatalmak, elsősorban az Egyesült Királyság kezdeményezésére, az ENSZ égíse alatt újonnan létrejövő olyan egyezménybe, amelynek egyetlen célja, hogy a népiirtás szörnyű büntetével szemben részesítse védelemben az emberiséget.

Azt is meg kell jegyezni, hogy a genocid-egyezmény hatályát a legfőbb kolonialista hatalmak — a Közgyűlés vonatkozó határozatának ellenére — nemhogy nem terjesztették ki az általuk igazgatott területekre, de az egyezménynek 1959. december 31-ig, az ENSZ főtitkáranak hivatalos összeállítása szerint az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Új-Zéland, Portugália, Hollandia, Spanyolország nem is váltak részeseivé, Franciaország pedig oly módon erősítette meg az egyezményt, hogy annak hatályát nem terjesztette ki az általa igazgatott területekre.

d) A genocid-egyezmény tervezetének elfogadása után kellett állást foglalnia az ENSZ Közgyűlése III. ülészakának folyamán a VI. sz. bizottságnak a leánykereskedelem elnyomása végett Párizsban, 1904. május 18-án³⁴ és 1910. május 4-én,³⁵ valamint a fajtalan közlemények forgalmának elnyomása tárgyában Párizsban, 1910. május 4-én³⁶ létrejött egyezményekkel a francia kormányra ruházott letéteményesi funkciók ENSZ-re való átszállásának kérdésében.

Az egyezmények által a francia kormányra ruházott funkcióknak az ENSZ-re való átszállása tárgyában, az ENSZ főtitkára a Gazdasági és Szociális Tanács utasításának megfelelően és a francia kormánnyal való tanácskozás után két jegyzőkönyv-tervezetet készített. A VI. sz. bizottságban Franciaország terjesztett elő határozati javaslatot a jegyzőkönyv-tervezetek elfogadása érdekében.

Tekintettel arra, hogy a jegyzőkönyv-tervezetek nem rendelkeztek az eredeti egyezményekben szereplő gyarmati klauzulák eltörléséről, a *Szovjetunió* módosító javaslatot terjesztett elő annak érdekében, hogy az egyezmények hatálya ipso facto terjedjen ki valamennyi függő helyzetben levő területre.³⁷

A szovjet javaslattal *Franciaország* szállt szembe azzal érvelve, hogy az egyezmények által a francia kormányra ruházott funkcióknak az ENSZ-re való átszállását ő kezdeményezte, és ő nem járul hozzá az eredeti egyezmények tartalmának megváltoztatásához.

³¹ U. N. Doc. A/C. 6./633.

³² U. N. DOC. A/766. par. 5.

³³ 260/III. Resolution.

³⁴ 1912: XLIX. tc.

³⁵ 1912: LXII. tc.

³⁶ 1912: L. tc.

³⁷ U. N. Dec. A/C. 6./274.

A VI. sz. bizottság a szovjet módosító indítványt elutasítva, elfogadta a francia határozati javaslatot a két jegyzőkönyv tervezetével együtt.

A Közgyűlés plenáris ülésén a *Szovjetunió* ismét előterjesztette a gyarmati klauzulák módosítására vonatkozó javaslatot, amelyet azonban elutasítottak. A három egyezményben így — a Szovjetunió minden erőfeszítése ellenére — bennmaradt a gyarmati klauzula.

e) Ugyancsak a Közgyűlés III. ülészakán negyedszer is felmerült a gyarmati klauzula alkalmazásának kérdése, amikor a közgyűlés megvitatta az egyes olyan kábítószerek nemzetközi ellenőrzés alá helyezéséről készített jegyzőkönyv-tervezetet,³⁸ amelyek felől a kábítószerek gyártásának korlátozásáról és forgalombahozatalának szabályozásáról szóló 1931. július 13-án kelt és a Lake Succes-ben, 1946. december 11-én kelt jegyzőkönyvvel módosított egyezmény nem intézkedik.

A jegyzőkönyv tervezetének 8. cikke úgy szólt, hogy bármely állam bármely időpontban kiterjesztheti a jegyzőkönyv alkalmazási körét az általa nemzetközi síkon képviselt területekre.

Ismét a *Szovjetunió* volt az, amely a III. sz. bizottságban a fenti rendelkezés olyan értelmű változtatását javasolta, hogy a jegyzőkönyv ipso facto terjedjen ki valamennyi függő helyzetben levő területre.³⁹

A III. sz. bizottság azonban a szovjet javaslatot elutasítva, a gyarmati klauzulát tartalmazó jegyzőkönyv-tervezetet fogadta el.

A III. sz. bizottság — a Szovjetunió álláspontjához való közeledés érdekében — azonban elfogadott egy határozati javaslatot, amelyben sürgeti a szerződő államokat, hogy terjesszék ki a jegyzőkönyv alkalmazását az általuk igazgatott területekre.

A Közgyűlés plenáris ülése elfogadta a határozati javaslatot és a jegyzőkönyv tervezetét.⁴⁰

Mint ahogy a fentiekből következik, a *Közgyűlés III. ülészakája folyamán a kolonialista hatalmak törekvése a Szovjetunió következetesen képviselt álláspontjával szemben sikerrel járt: elérték, hogy az ENSZ égisze alatt létrejövő új egyezményekbe — különösképpen a rendkívüli jelentős genocid-egyezménybe — felvegyék a gyarmati klauzulát. Ez a siker azonban — mint látni fogjuk — csak időlegesennek bizonyult.*

f) 1949-ben, a *Közgyűlés IV. ülészakán, a gyarmati klauzula alkalmazásának kérdésében döntő változás történt. Első ízben került az ENSZ égisze alatt létrejövő egyezménybe egy olyan rendelkezés, mely az egyezmény alkalmazását ipso facto kiterjesztette a függő helyzetben levő területekre.*

A Közgyűlés III. sz. bizottsága elé került megvitatásra az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában készített egyezménytervezet,⁴¹ mely minden hasonló tárgyú korábbi egyezmény⁴² egysegítését célozta.

³⁸ 1958. évi 11. sz. tvr.

³⁹ U. N. Doc. A/C. 3./208.

⁴⁰ 211/III./A. Resolution.

⁴¹ 1955. évi 34. sz. tvr.

⁴² a) A leánykereskedelem elnyomása tárgyában Párizsban 1904. május 18-án és 1910. május 4-én kelt két egyezmény; b) a nőkkel és a gyermekekkel üzött kereskedelem elnyomása tárgyában Genfben, 1921. szeptember 30-án kelt egyezmény; c) a nagykorú nőkkel üzött kereskedelem elnyomása tárgyában Genfben, 1933. október 11-én kelt egyezmény.

Az egységes egyezmény eredeti tervezetei gyarmati klauzulát tartalmaztak.

A III. sz. bizottság azonban *Ukrajna* javaslatára úgy határozott, hogy kihagyja a gyarmati klauzulát az egyezménytervezetből, és az egyezménytervezet 23. cikkének utolsó bekezdésébe az alábbi rendelkezést veszi fel:

„Az „állam” szó alatt a jelen Egyezmény szempontjából a jelen Egyezményt aláíró, megerősítő vagy ahhoz csatlakozó államok minden gyarmatát és gyámsági területét, továbbá minden olyan területet kell érteni, amelyet nemzetközi viszonylatban az az állam képvisel.”⁴³

Ez a rendelkezés tehát azt jelentette, hogy az egyezmény egységesen alkalmazásra kerül valamennyi területen.

A Közgyűlés plenáris ülésén az *Egyesült Királyság* sikertelenül tett kísérletet arra, hogy a gyarmati klauzulát az egyezménybe visszacsempéssze: javaslatát nagy többséggel visszautasították.

A Közgyűlés végül is elfogadta a III. sz. bizottság által javasolt és a fenti rendelkezést tartalmazó egyezménytervezetet: csak az *Egyesült Királyság* és *Franciaország* szavazott az egyezménytervezet elfogadása ellen.

Meg kell jegyezni, hogy 1959. december 31-ig Anglián és Franciaországon kívül Belgium, az Amerikai Egyesült Államok, Új-Zéland, Portugália, Spanyolország, Hollandia sem váltak az egyezmény részeseivé.

Az ENSZ-Közgyűlés IV. ülésszaka folyamán tehát — Ukrajna kezdeményezésére — elfogadásra került egy olyan egyezmény, amelynek hatálya — az egyezménybe foglalt kifejezett rendelkezés szerint — ipso facto kiterjed a gyarmati és más függő helyzetben levő területekre.

g) *A gyarmati klauzula alkalmazásának kérdése komoly súllyal jelentkezett az emberi jogokról szóló nemzetközi paktum tervezetének megvitatása során.*

1947. decemberében az *Egyesült Királyság* vetette fel első ízben⁴⁴ azt, hogy ebbe a paktumba is fel kellene venni a gyarmati klauzulát.

E javaslat nyomán az Emberi Jogok Bizottságának szövegező albizottsága által készített tervezetbe fel is vettek egy olyan értelmű rendelkezést, amely feljogosította a szerződő államokat arra, hogy kiterjesszék az általuk igazgatott területekre az egyezmények hatályát.⁴⁵

A szövegező albizottság a fenti rendelkezésen kívül azonban a *Szovjetunió* által javasolt azt az alternatív rendelkezést is az Emberi Jogok Bizottsága elé terjesztette, amely szerint a paktum hatálya ipso facto terjedjen ki a gyarmati területekre.⁴⁶

Az Emberi Jogok Bizottsága e kérdést a Közgyűlés III. sz. bizottságához továbbította, amely — a Szovjetunió javaslatának megfelelően — 30 szavazattal 11 ellenében (Ausztrália, Belgium, Brazília, Kanada, Görögország, Hollandia, Új-Zéland, Törökország, Dél-Afrikai Unió, Egyesült Királyság, Amerikai Egyesült Államok), 8 tartózkodással az alábbi határozati javaslatot fogadta el:

„A Közgyűlés felhívja az Emberi Jogok Bizottságát, hogy iktassa az alábbi cikket az emberi jogokra vonatkozó nemzetközi paktum szövegébe:

„... cikk.

⁴³ U. N. Doc. A/C. 3./L. 10.

⁴⁴ U. N. Doc. E/CN. 4./AC. 3./SR. 8. 15. p.

⁴⁵ U. N. Doc. E/CN. 4./95. 35. p.

⁴⁶ U. N. Doc. E/800. 34. p.

„A jelen paktum rendelkezései kiterjednek vagy alkalmazásra kerülnek mind a szerződő állam anyaországának területére, mind minden általa igazgatott vagy kormányozott területre, amely akár autonóm vagy nem autonóm, gyámsági vagy gyarmati terület.”

A határozati javaslat megvitatása során Menon, India képviselője, a következőket fejtette ki:

„India delegációja annál határozottabban szembehelyezkedik a gyarmati klauzulának a paktumba való felvételével, minthogy éppen az önkormányzattal nem rendelkező és gyarmati területeken kell a paktumot különösképpen alkalmazni, minthogy sajnálatos módon éppen itt sértik meg leggyakrabban az emberi jogokat. A gyarmati klauzula kérdése közvetlenül érint több millió védtelen embert”.⁴⁷

1950. december 4-én a Közgyűlés elfogadta a III. sz. bizottság által — a Szovjetunió kezdeményezésére — előterjesztett határozati javaslatot.⁴⁸

Az Egyesült Királyság képviselője ekkor kijelentette, hogy ennek „a határozatnak az lesz a hatása, hogy szükségtelenül késleltetni fogja az Egyesült Királyság kormányát az egyezményhez való csatlakozásban és annak számos területen való alkalmazásában”.

Mint ahogy a fentiekből kitűnik, a *Közgyűlés IV. és V. ülészsaka folyamán tehát* — elsősorban a Szovjetunió erőfeszítései nyomán — *kialakult egy olyan határozott tendencia, amely szembehelyezkedett a gyarmati klauzulának a nemzetközi szerződésekben való alkalmazásával.*

Nézzük meg ezek után, hogy a gyarmati klauzula alkalmazása mellett az ENSZ Közgyűlésén milyen érveket sorakoztattak fel a kolonialista hatalmak?

A kolonialista hatalmak természetesen nem vallották be nyíltan, hogy a gyarmati klauzula alkalmazásához azért ragaszkodnak, hogy fenntarthassák saját országuk és az általuk igazgatott területek gazdasági, kulturális, szociális helyzete közötti mély különbséget; hogy ne legyenek kénytelenek valamely nemzetközi szerződéshez való csatlakozásuk esetén ezeken a területeken olyan intézkedéseket foganatosítani, amelyek a gyarmatokról szerzett extraprofitjuk csökkenéséhez, hatalmi pozícióik gyöngüléséhez vezethet. Ezzel szemben azzal érveltek, hogy a gyarmati és egyéb függő helyzetben levő területek nagy részének már önkormányzati jogot biztosítottak, és ennek tiszteletben tartása érdekében szükséges a nemzetközi szerződésekbe olyan rendelkezést felvenni, amely megakadályozza, hogy ezeknek a szerződéseknek a hatálya ipso facto — esetleg a helyi önkormányzati szervek akarata ellenére — kiterjedjen a gyarmatokra: ha nem kérhetnék ki előzetesen gyarmati területeik önkormányzati szerveinek a szerződések alkalmazásával kapcsolatos álláspontját, megsértenék e területek autonómiáját.

Ezekkel az érvekkel szemben a szocialista államok és más államok képviselői a következőket fejtették ki:

Zorin, a Szovjetunió képviselője, a Közgyűlés II. ülészsakán, miután az Egyesült Királyságot képviselő Sir Hartley Shawcross a fent ismertetett módon érvelt, a következőkre mutatott rá:

„Teljesen nyilvánvaló, hogy az esetben, ha az Egyesült Királyság vagy más kolonialista hatalmak ki akarnák terjeszteni ezeknek az egyezményeknek

⁴⁷ Documents officiels de l'Assemblée Générale. V. session. Troisième commission. 159. p.

⁴⁸ 44/V. Resolution.

a hatályát gyarmati területekre, ezt saját uralmi rendszerükön belül megtehetnék. Mindenkor meg lenne a lehetőségük arra, hogy megtárgyalják a kérdést minden terület helyi kormányával.”⁴⁹

Ugyanezen az ülészakon Pakisztán képviselője igen találóan az alábbiakat fejtette ki:

Az önkormányzattal nem rendelkező területek jelenlegi alkotmányos helyzetüket tekintve, négy kategóriába sorolhatók :

Az első két kategóriába tartoznak azok a területek, amelyek a kolonialista hatalmak szerint már megközelítették az önkormányzat állapotát, vagy pedig már azon a ponton vannak, hogy azt elnyerjék. Ezeknek a területeknek a törvényhozó testülete azonban vagy kinevezett, vagy nagyobb részt kinevezett tagokból áll. „Kiszámítható, hogy ezek engedelmesen a kolonialista hatalmak álláspontjához igazodnak, és belenyugszanak mindenbe, amit ezek javasolnak. Ebben a két esetben felesleges lenne velük előzetesen konzultálni.”

A harmadik kategóriába azok a területek tartoznak, amelyek törvényhozó testületeiben a faji diszkrimináció miatt a bennszülött lakosság nincs képviselve, a testületben kizárólag európaiak vesznek részt. „Semmi értelme nem lenne ezekkel a törvényhozó szervekkel konzultálni, mert tudjuk hogy álláspontjuk azonos lenne a kolonialista hatalmakéval.”

A negyedik kategóriába azok a területek tartoznak, ahol nem létezik semmiféle törvényhozói testület, a törvényhozói hatalmat a kolonialista igazgatás tisztviselői rendeleti úton gyakorolják. „Ezekben az esetekben is hiábavaló volna a nemlétező törvényhozó testületekkel az egyezmények megerősítésével kapcsolatban konzultálni.”

Pakisztán képviselője azon túl, hogy bebizonyította az előzetes tanácskozás hiábavaló voltát, végül is arra mutatott rá, hogy a gyarmati klauzula megszüntetése egyébként sem akadályozná meg a gyarmati hatalmakat abban, hogy az egyezmények megerősítése előtt tanácskozzanak e területek törvényhozó testületeivel.

„Erre elég idejük marad, számukra egyszerű adminisztrációs munkát jelentene az, hogy az érdekelt területeken tevékenykedő saját tisztviselőiknek véleményét kikérjék.”⁵⁰

Lachs, Lengyelország képviselője, a Közgyűlés III. ülészakán pedig a következőkre mutatott rá:

„Ha a gyarmatok és a gyámsági területek a fejlettség olyan fokára érkeztek, hogy saját állami szervezetük van, helyet kell számukra biztosítani az államok nemzetközi közösségében, és az ENSZ tagjainak sorába kell lépniük: ellenkező esetben, ha még nem érkeztek el erre a fokra, még olyan önkormányzattal nem rendelkező, a kolonialista hatalmak igazgatása alá tartozó területek, amelyekre az ENSZ Alapokmánya XI. és XII. fejezetében foglalt rendelkezések vonatkoznak.”⁵¹

A kolonialista hatalmak által a gyarmati klauzula alkalmazása mellett felsorakoztatott érvek tehát a következőképpen cáfolhatók meg.

⁴⁹ Documents officiels de la deuxième session de l'Assemblée Générale. Séances plénières de l'Assemblée Générale. Volume I. 347. p.

⁵⁰ Documents officiels de la deuxième session de l'Assemblée Générale. Séances plénières de l'Assemblée Générale. Volume I. 353—354. p.

⁵¹ Documents officiels de la troisième session de l'Assemblée Générale. Séances plénières de l'Assemblée Générale. Volume I. 292. p.

1. Ha a gyarmati és egyéb függő helyzetben levő területek között vannak olyanok, amelyek az önkormányzat olyan fokán állnak, hogy önmaguk — a kolonialista hatalmaktól függetlenül — dönthetnek valamely nemzetközi kötelezettség vállalásának tekintetében, semmi sem indokolja, hogy továbbra is függő helyzetben maradjanak ezeknek a területeknek el kell nyerniük független állami létüket. Ezeknek a területeknek a tekintetében a gyarmati klauzula alkalmazásának kérdése tehát fel sem merülhet, minthogy önálló állami létük elnyerése után saját jogukon válhatnak nemzetközi szerződések részeseivé.

2. Amennyiben e területek még nem rendelkeznek az önkormányzati jog teljességével, vonatkoznak rájuk az ENSZ Alapokmánya XI. és XII. fejezeteibe foglalt rendelkezések: azaz az őket igazgató államok velük szemben meghatározott magatartásra kötelezettek. Törekedniük kell e területek alárendelt helyzetből való felemelésére, az anyaországok és e területek közötti különbség megszüntetésére. Ezzel a kötelezettséggel pedig a gyarmati klauzula alkalmazása éles ellentétben áll.

3. A helyi önkormányzati szervektől a nemzetközi szerződések alkalmazásával kapcsolatos előzetes álláspontjuk kikérése hiábavalónak látszik, tekintettel arra, hogy e szervektől — amíg nincsenek a függetlenség állapotában — amúgy sem várható, hogy bármely kérdésben a kolonialista hatalmakkal ellentétes álláspontot foglalnának el. Ha pedig azt tételezzük fel, hogy ezek az önkormányzati szervek valóban a terület érdekeit képviselik, aligha vélemezhető az, hogy egy adott nemzetközi szerződés alkalmazásának tekintetében elleneznék az anyaország és e terület helyzete közötti különbség megszüntetését. Az emberi jogok biztosítását célzó egyezményekkel kapcsolatban külön rá kell mutatni arra, hogy ezeknek az egyezményeknek az e területeken való alkalmazása nem is róna kötelezettségeket e területek lakosságára. Éppen ellenkezőleg: kizárólag jogokat biztosítana a lakosság számára, tehát szó sem lehet valamely terhes jogi kötelezettségnek a terület akarata ellenére való vállalásáról. Ilyen körülmények között nehezen képzelhető el, hogy egy függő helyzetben levő terület lakosságának érdekeit valóban képviselő helyi önkormányzati szerv ellenezze olyan egyezményeknek e területeken való alkalmazását, mint amilyen például a genocid-egyezmény, a rabszolgaság eltiltása tárgyában kötött egyezmény, a szakszervezeti szabadságjogok védelméről vagy a kényszermunka eltiltásáról szóló egyezmény.

4. Rá kell mutatni végül arra, hogy a gyarmati klauzulának a nemzetközi szerződésekből való törlése egyébként sem akadályozná meg a kolonialista hatalmakat abban, hogy az általuk igazgatott területek helyi szerveivel a nemzetközi szerződések megerősítése előtt tanácskozzanak.

Hogy a kolonialista hatalmaknak a gyarmati klauzula mellett felsorakoztatott érvei mennyire hamisak, hogy mennyire a való helyzetnek meg nem felelő az az állításuk, hogy a függő területek önkormányzati jogának tiszteletbentartása érdekében ragaszkodnak a gyarmati klauzulához, bizonyítják a következő példák.

A* szeméremértő közlemények forgalmának és a velük való üzérkedésnek elnyomása tárgyában Genfben, 1923. szeptember 12-én kelt egyezményt, mely eredetileg — mint ismeretes — tartalmazott gyarmati klauzulát, *Franciaország 1940. január 16-án* a következő nyilatkozattal erősítette meg:

„A Francia Kormány semmiféle kötelezettséget nem vállal gyarmatai, védnökségei, valamint mandatárius területei tekintetében.”

Franciaország a fenti időpont óta sem tett új nyilatkozatot; vajon, ha a gyarmati klauzulának a nemzetközi szerződésekbe való beiktatására csak azért van szükség, hogy — a gyarmati területek érdekeinek tiszteletbentartása érdekében — időt biztosítson az anyaországnak a velük való tanácskozásra, Franciaország az általa igazgatott területek véleményét 1940 óta nem tudta volna kikérni?

A nőkkel és gyermekekkel űzött kereskedelem elnyomása tárgyában Genfben, 1921. szeptember 30-án kötött egyezményhez Franciaország — mint ahogy már korábban említettem — a fentihez hasonló nyilatkozattal csatlakozott, mégpedig 1926. március 1-én, és azóta sem tett új nyilatkozatot. Vajon 1926 óta nem jutott elég idő arra, hogy az általa igazgatott területekkel konzultáljon? Vagy pedig feltételezhető, hogy e területek ellenezték a nőkkel és a gyermekekkel űzött kereskedelem elnyomását, és ez okból nem terjesztette ki Franciaország e területekre az egyezmény hatályát?⁵²

Úgy gondolom, az elmondottak meggyőzően bizonyítják, hogy a *kolonialista hatalmaknak a gyarmati klauzula védelmében felsorakoztatott érvei hamisak, és nem szolgálnak más célt, mint a gyarmati klauzulához, a gyarmatosítás egyik jogi eszközához való ragaszkodás leplezését.*

Ha mindezek után azt vizsgáljuk, hogy a gyarmati klauzula alkalmazása elleni harc az Egyesült Nemzetek Szervezetének keretében milyen eredménnyel járt, a következőket állapíthatjuk meg.

A kolonialista hatalmaknak az a törekvése, hogy a gyarmati klauzulának az ENSZ égisze alatt létrejövő egyezményekben való alkalmazása általánossá váljék, nem járt sikerrel.

Az ENSZ égisze alatt az ENSZ Közgyűlésének V. ülészaka óta elfogadott egyezmények tanulmányozása során megállapíthatjuk, hogy az emberi jogok védelmével kapcsolatos olyan jelentős egyezmény, mint a nők politikai jogaira vonatkozóan New Yorkban, 1953. március 31. napján kelt egyezmény⁵³ például nem tartalmaz gyarmati klauzulát. A helyesbítés jogáról szóló, New Yorkban, 1953. március 31-én kelt egyezmény IX. cikke pedig kifejezetten kimondja, hogy az egyezmény mind a szerződő államok anyaországának területén, mind az általa igazgatott területeken alkalmazásra kerül.

A kolonialista hatalmak által a gyarmati klauzula védelmében felhozott annak az okfejtésnek nyomán, miszerint a függő helyzetben levő területek helyi szerveinek alkotmányos hatáskörét tiszteletben kell tartani, *meghonosított a gyarmati klauzulának egy új fajtája.* Ilyen a férjezett nők állampolgárságáról szóló, New Yorkban, 1957. február 20-án kelt egyezmény⁵⁴ VII. cikke, mely a következőképpen szól:

„1. §. A jelen Egyezmény minden olyan önkormányzattal nem bír, gyámság alatt álló, gyarmati vagy anyaországhoz nem tartozó más terület vonatkozásában alkalmazásra kerül, amelyek külkapcsolatainak viteléért valamely Szerződő Állam felelős; az érdekelt Szerződő Államnak, a jelen cikk 2. §-ában foglalt rendelkezések fenntartásával, az aláírással, megerősítéssel vagy csatlakozással egyidejűleg nyilatkozatot kell tennie arra vonatkozóan, hogy a jelen Egyezmény mely anyaországhoz nem tartozó területre vagy területekre

⁵² A vonatkozó adatokat az ENSZ ST/Leg/3. Rev. 1. jelű „Etat des conventions multilatérales” című kiadványából merítettem.

⁵³ 1953. évi 15. sz. tvr.

⁵⁴ 1960. évi 2. sz. tvr.

kerül az aláírás, megerősítés vagy csatlakozás következtében egyúttal alkalmazásra.

2. §. Ha az állampolgárság tekintetében az anyaországhoz nem tartozó valamely terület nem tekintendő úgy, mint amely az anyaországgal egészet alkot, vagy ha ahhoz, hogy az Egyezmény a kérdéses terület vonatkozásában alkalmazásra kerüljön a Szerződő Állam vagy az anyaországhoz nem tartozó terület alkotmányos rendelkezései vagy gyakorlata értelmében e terület előzetes hozzájárulása szükséges, a kérdéses Szerződő Államnak törekednie kell arra, hogy az Egyezmény aláírásától számított tizenkét hónapon belül megszerezze az anyaországhoz nem tartozó terület szükséges hozzájárulását, és mihelyt ezt a hozzájárulást elnyerte, a Szerződő Állam köteles ezt az Egyesült Nemzetek Szervezetének Főtitkárával közölni. Attól az időponttól kezdve, hogy a Főtitkár e közlést megkapta, az Egyezmény a közlésben foglalt területre vagy területekre alkalmazást nyer.

3. §. A jelen cikk 2. §-ában említett tizenkét hónap elteltével az érdekelt Szerződő Államok tájékoztatni fogják a Főtitkárt azokkal az anyaországhoz nem tartozó területekkel folytatott tanácskozásaik eredményéről, amelyek külkapcsolatainak viteléért felelősek, és amelyek a jelen Egyezmény alkalmazásához nem járultak hozzá.⁵⁵

Annak ellenére, hogy a gyarmati klauzulának ez az új formája is a kolonialista hatalmak számára vitathatatlannal kibúvót jelenthet az egyezmény alkalmazása alól, az is kétségtelen, hogy ez az új forma a gyarmati klauzula klasszikus alakjával szemben haladást jelent.

Ha pedig azt vizsgáljuk, hogy a gyarmati klauzulának ezen új formája alapján milyen mértékben kerülnek az egyezmények a gyarmati és egyéb hasonló státusú területeken alkalmazásra, az ENSZ hivatalos adatai alapján⁵⁶ a következőket állapíthatjuk meg.

Anglia például a férjezett nők állampolgárságáról szóló egyezményt fokozatosan⁵⁷ kiterjesztette gyarmataira. A rabszolgaság eltiltására vonatkozó 1956-os kiegészítő egyezményt az egyezményben részes kolonialista államok (Anglia, Ausztrália, Olaszország és Hollandia) — Franciaország és Portugália kivételével — kiterjesztették gyarmataikra.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az a küzdelem, mely az ENSZ-ben a Szovjetunió kezdeményezésére és vezetésével a gyarmati klauzula alkalmazása ellen folyt, eredménnyel járt: az ENSZ égisze alatt létrejövő egyezményekben nem vált általánossá a gyarmati klauzula alkalmazása.

3. A gyarmati klauzula elleni harc a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetben

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezetben, amelynek mechanizmusához — mint ahogy az előzőekben említettem — szinte szervesen hozzátartozik a gyarmati klauzula, évek óta folyik a küzdelem ennek a klauzulának, a Szervezet Alkotmánya 35. cikkének, törlése érdekében.

⁵⁵ Hasonló rendelkezést tartalmaz a rabszolgaság, a rabszolgakereskedés, valamint a rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok eltörlése tárgyában Genfben, az 1956. évi szeptember 7-én kelt kiegészítő egyezmény (1958. évi 18. sz. tvr.) 12. cikke, továbbá a mák termesztésének, valamint az ópium nemzetközi kereskedelmének, nagybani kereskedelmének és felhasználásának korlátozására és szabályozására vonatkozó, New Yorkban, 1953. július 23-án kelt jegyzőkönyv 20. cikke.

⁵⁶ ENSZ ST/Leg/3. Rev. 1. jelű kiadványa.

⁵⁷ 1957. augusztus 28-i, 1958. március 18-i és 1958. május 19-i nyilatkozataival

Lengyelország kormányképviselői 1957-ben, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 40. ülészakán, határozati javaslatot terjesztettek elő, amely a következőképpen szól:

„A Nemzetközi Munkaügyi Konferencia,

Megelégedéssel veszi tudomásul azt, hogy mind több és több állam nyeri el az önálló állami létet, és válik a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet tagjává; ezek a tények mindinkább lehetővé teszik az univerzalitás elvének megvalósítását, amely a Szervezet tevékenységének egyik alapelve;

Megállapítja egyúttal a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal által kiadott dokumentáció alapján, hogy számos, az anyaországok által megerősített egyezmény egyáltalán nem nyer alkalmazást az általuk igazgatott területeken, vagy pedig itt csak módosításokkal kerül alkalmazásra, és mindez megfosztja a nemzetközi munkaügyi egyezmények védelmétől az emberek millióit, akiknek pedig a leginkább szükségük van erre a védelemre;

Úgy véli, hogy ez a helyzet egyenesen következik abból, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Alkotmányában meglévő 35. cikk lehetővé teszi a gyarmati klauzulának a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet égisze alatt létrejövő egyezményekbe való beiktatását;

Megállapítja azt is, hogy más nemzetközi szervezetek alkotmánya, mint az ENSZ Nevelési, Tudományos és Kulturális Szervezete, az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete, a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet alkotmánya, valamint az ENSZ égisze alatt létrejövő számos egyezmény, ideértve ennek a Szervezetnek a lényeges szociális egyezményeit is, nem tartalmazzak gyarmati klauzulát;

Attól az óhajtól vezetettve, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Alkotmánya és a Szervezet égisze alatt létrejövő egyezmények olyan teljes értékű haladó jogi normák jellegét öltsek, amelyek figyelembe veszik a nemzetközi kapcsolatoknak a II. világháború óta bekövetkezett fejlődését;

Elhatározza, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Igazgató Tanácsához fordul annak érdekében, hogy kérje fel a főigazgatót, készítsen a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia következő ülészakára egy olyan jelentést, amely tartalmazná:

a) annak elemzését, hogy milyen befolyást gyakorol az Alkotmány 35. cikke a nemzetközi munkaügyi egyezményeknek az anyaországokon kívüli területekre való alkalmazására;

b) annak összehasonlító elemzését, hogy az ENSZ szociális egyezményei és más nemzetközi szervezetek egyezményei milyen módon kerülnek alkalmazásra ezeken a területeken;

c) konklúziót arra vonatkozóan, hogy a 35. cikk rendelkezéseinek a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet alkotmányából való kiküszöbölésével milyen módon lehetne a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet égisze alatt létrejövő egyezményeknek az anyaországhoz nem tartozó területeken való szélesebb körű alkalmazását biztosítani.⁵⁸

A határozati javaslat megvitatása során a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia folyamán a kolonijalista hatalmak ugyanolyan érveket használtak fel a gyarmati klauzula védelmében, mint az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlésén: vagyis a gyarmati területek önkormányzati jogának „védelmé-

⁵⁸ Conférence internationale du Travail. Quarantième session. 1957. Compte rendu des travaux. 626. p.

ben” szólaltak fel a nemzetközi munkaügyi egyezményeknek ezeken a területeken ipso facto való alkalmazása ellen.

Aszocialista államok képviselői ezzel szemben rámutattak a következőkre.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal által összeállított dokumentáció bizonyítja, hogy a nemzetközi munkaügyi egyezmények a gyarmati területeken vagy egyáltalán nem kerülnek alkalmazásra, vagy csak lényeges módosításokkal. Így a nőknek a szülés előtt és után való foglalkoztatása tárgyában Washingtonban, 1919. október 19-én kelt egyezmény⁵⁹ a gyakorlatban egyetlen gyarmati területen sem hatályosul. Ugyanez a helyzet a gyermekek és fiatalkorúak ipari munkára való alkalmasságát megállapító orvosi vizsgálatról szóló, Montreálban, 1946. október 9-én kelt egyezményvel.⁶⁰ Ami a férfi és női munkaerők egyenlő munka esetén egyenlő díjazásáról szóló, Genfben, 1951. június 29-én kelt, Franciaország és Belgium által megerősített egyezményt illeti,⁶¹ ez az egyezmény módosítás nélkül csak négy olyan területen kerül alkalmazásra, amelyek igazgatásáért Franciaország felelős, és nem alkalmazzák egyetlen Belgium által igazgatott területen. Azok az államok, amelyek most nyerték el függetlenségüket, mint Marokkó, Tunisz és Ghana, igen gyors ütemben erősítik meg a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet égisze alatt létrejött egyezményeket. Ez a tény azt bizonyítja, hogy ezekben az országokban eddig sem voltak olyan feltételek, amelyek megakadályozták volna a szociálpolitika fejlődését, és hogy valójában az ilyen intézkedések megtétele csak a kolonialista hatalmak ellenállásába ütközött.⁶²

A Konferencia végül is 1957. június 27-én az alábbi, az eredeti lengyel határozati javaslatnál jóval kevésbé hatásos határozatot fogadta el:

„A Nemzetközi Munkaügyi Konferencia,

megelégedéssel veszi tudomásul azt a tényt, hogy mind több és több állam nyeri el az önálló állami létet, és válik a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet tagjává;

Attól az óhajtól vezetve, hogy minden nép számára biztosítsa olyan teljes értékű haladó normák élvezetét, amelyek figyelembe veszik a nemzetközi kapcsolatok és gazdasági feltételek terén a II. világháború óta bekövetkezett fejlődést;

Elhatározza, hogy felhívja a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Igazgató Tanácsát, kérje fel a főigazgatót, hogy készítsen a Tanács vizsgálata és a konferencia valamelyik soron következő ülészakájához való továbbítás számára jelentést, amely elemezné azt a befolyást, amelyet az Alkotmány 35. cikke a nemzetközi munkaügyi egyezményeknek az anyaországokon kívüli területekre való alkalmazására gyakorolt.”⁶³

A Konferencia felhívása nyomán a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal el is készített egy terjedelmes jelentést.⁶⁴ A jelentés szerkesztőinek szándéka a jelentésből világosan kitűnik: az adatok összeállításával azt igyekeztek bizo-

⁵⁹ 1928: XXVII. tc.

⁶⁰ Magyarország az egyezmény megerősítő okiratait Genfben, 1956. június 8-án tette le.

⁶¹ Magyarország megerősítő okiratainak letétele Genfben, 1956. június 8-án történt.

⁶² Conférence internationale du Travail, i. m. 571–572. p.

⁶³ Conférence internationale du Travail, i. m. 815. p.

⁶⁴ A jelentés 290 oldalnyi terjedelmű. Címe: Influence de l'article 35 de la Constitution de l'OIT sur l'application des conventions dans les territoires non métropolitains.

nyítani, hogy a nemzetközi munkaügyi egyezmények a gyarmati területeken mind szélesebb körben érvényesülnek. Ennek megfelelően a jelentés nem tartalmaz konklúziókat arra vonatkozóan, hogy a Szervezet Alkotmányának 35. cikke milyen hatást gyakorolt a nemzetközi munkaügyi egyezményeknek a gyarmati területeken való alkalmazására.

Így pl. a jelentés V. mellékletében részletes kimutatást találunk arra vonatkozóan, hogy a kolonialista államok az általuk megerősített munkaügyi egyezmények közül egyes területeikre hányat terjesztettek ki. A jelentésből megállapítható, hogy az 1959. április 1-i állapot szerint 96 gyarmati területen összesen 1151 egyezményt alkalmaznak az anyaországok.⁶⁵ A jelentés szerkesztői azonban eltekintettek attól, hogy ezzel az adattal élesen szembeállítsák a következőket: Amíg egy-egy gyarmati területen átlag 12 egyezmény hatályosul (1151 osztva 96-tal, egyenlő 12-vel), az ezeket a területeket igazgató 12 anyaország (Ausztrália, Belgium, Dánia, Spanyolország, Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Olaszország, Új-Zéland, Hollandia, Portugália, Anglia, Dél-Afrikai Unió) területén 449 egyezmény hatályosul. Ez annyit jelent, hogy az *egy-egy gyarmati területen átlagosan hatályosuló 12 egyezménnyel szemben egy-egy anyaországban háromszor annyi, átlag 37,4 egyezmény (449 osztva 12-vel, egyenlő 37,4-gyel) hatályos: vagyis a kolonialista államok az általuk megerősített egyezményeknek csak az egyharmadát terjesztették ki gyarmati területeikre.* Ha az előbbi átlagszámot még tovább bontjuk és megvizsgáljuk a legfőbb kolonialista államok anyaországának területén hatályos egyezmények számát, és ezt összevetjük a gyarmataikon hatályos egyezmények számával, a következő megállapításokra juthatunk: Belgiumban 57, gyarmati területein átlag 18; Franciaországban 72, gyarmati területein átlag 18,7; Hollandiában 48, az általa igazgatott területeken 13,7; Angliában pedig 57, területein pedig átlag csak 14,4 egyezmény hatályosul.

A jelentésnek a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 43. ülészakán, 1959-ben történt megvitatása alkalmával Lengyelország képviselője a következőkre mutatott rá: „A 35. cikk a gyarmatosítás korszakának relikviuma, amelynek el kell tűnnie a Szervezet Alkotmányából. . . Ha az utóbbi években haladás történt az anyaországhoz nem tartozó területeken, az nem a 35. cikknek köszönhető, hanem az e cikk létezésének ellenére történt. Az elért fejlődés annak a szívós harenak a gyümölcse, amelyet a még gyarmati iga alatt nyögő népek fejtenek ki, és annak a növekvő befolyásnak az eredménye, amelyet ezeknek a területeknek dolgozóira azok az ázsiai és afrikai országok gyakorolnak, amelyek mind számosabban nyerik el függetlenségüket. Ezért nem fogjuk abbahagyni annak követelését, hogy a 35. cikket, amely a gyarmati múlt örökségként ránehezedik a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet fejlődésére, és akadályozza a nemzetközi szociális törvényhozást, töröljék a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Alkotmányából.”⁶⁶

A Konferencia végül azzal vette tudomásul a jelentést, hogy az egyezmények és ajánlások szakértő bizottsága annak tartalmát vegye figyelembe, amikor a legközelebbi ötéves időszak elteltével a munkaügyi egyezményeknek a gyarmati területeken való alkalmazását vizsgálja.

⁶⁵ Nemzetközi Munkaügyi Hivatal jelentése, i. m. 218–234. p.

⁶⁶ Conférence internationale du Travail. Quarante-troisième session. 1959. Compte rendu des travaux. 575–576. p.

A Szervezet kebelén belül tehát a 35. cikk eltörléséért folytatott küzdelem eddig még nem járt sikerrel. Ennek a harcnak azonban az volt az eredménye, hogy felhívta a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet tagállamainak figyelmét arra, hogy a gyarmati klauzula alkalmazása a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Alkotmányában és a Szervezet égisze alatt létrejövő egyezményekben visszas és tarthatatlan. A kolonialista hatalmakat ez a küzdelem pedig védekező pozícióba kényszerítette: kénytelenek azt bizonygatni, hogy a nemzetközi munkügyi egyezmények a gyarmati területeken mind szélesebb körben kerülnek alkalmazásra; sőt mi több, tartósan nem zárkozhatnak el ezeknek az egyezményeknek a gyarmati területeken való alkalmazása elől.

IV. Konklúziók

A gyarmati klauzulának a nemzetközi szerződésekben való alkalmazása kérdésének vizsgálata után az eddigiek összefoglalásaként és konklúziójaképpen a következőket állapíthatjuk meg.

1. A gyarmati klauzula alkalmazása a nemzetközi szerződésekben nem egyeztethető össze a hatályos nemzetközi jog egyik legfontosabb forrásában, az ENSZ Alapokmányában foglalt rendelkezésekkel, amelyekből világosan következik a tagállamoknak az a kötelezettsége, hogy megszüntessék az anyaországok és a gyarmati területek jogi helyzete közötti különbséget: a gyarmati klauzula alkalmazása ezzel szemben e különbség elmélyítését eredményezi.

A gyarmati klauzula alkalmazása az emberi jogok védelmét szolgáló nemzetközi szerződésekben különösképpen ellentétben áll az ENSZ Alapokmányában foglalt rendelkezésekkel, amelyek ezeknek a jogoknak „mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül” való biztosításáról szólnak.

2. A kolonialista hatalmaknak a gyarmati klauzula eltörlésével szemben kifejtett ellenállása miatt, a nemzetközi jog hatályos rendelkezéseinek ellenére, a nemzetközi szerződéses jogban a gyarmati klauzula még alkalmazásra talál. A klauzula elleni harc eredményeként könyvelhető el azonban, hogy az ENSZ égisze alatt létrejövő egyezményekben nem vált általánossá e klauzula alkalmazása, hogy számos igen fontos szerződés a függő helyzetben levő területeken ipso facto hatályosul.

A nemzetközi jogi irodalom képviselőinek e klauzula alkalmazásával kapcsolatos felfogásában döntő változás következett be. Amíg az első világháborút követően általánosan elterjedt volt az a nézet, hogy a nemzetközi szerződések hatálya a kolonialista hatalmak anyaországainak területére korlátozódik, a nemzetközi jog elméleti művelőinek túlnyomó többsége ma azt tekinti általános szabálynak, hogy a szerződések — ellenkező rendelkezések hiányában — ipso facto hatályosulnak a gyarmatokon és egyéb függő helyzetben levő területeken. Yuen-Li-lang erről így ír: „Úgy tűnik, az az általános szabály, hogy kifejezett vagy vélemezhető ellenkező kikötés hiányában a szerződések a szerződő felek összes területeire alkalmazásra kerülnek, ideértve függő helyzetben lévő területeiket is.”⁶⁷ Ennek az általános szabálynak a

⁶⁷ YUEN-LI-LANG: Colonial clauses and federal clauses in United Nations multi-lateral instruments. The American Journal of International Law, Volume 45, No. 1. 108. p.

létét bizonyítja egyébként az a negatívan értékelhető fenntartás is, amelyet Franciaország fűzött a nők politikai jogairól szóló, gyarmati klauzulát nem tartalmazó egyezményhez, amely a következőképpen szól:

„A francia kormány, tekintettel az egyes területeken létező vallásos szokásokra és hagyományokra, fenntartja magának a jogot, hogy a jelen egyezmény alkalmazásától eltérjen azoknak a nőknek a tekintetében, akik ezeken a területeken élnek, és ragaszkodnak az említett szokásokhoz és hagyományokhoz.”⁶⁸ Ebből a fenntartásból az is nyilvánvaló, hogy Franciaország is arra az álláspontra helyezkedett, miszerint az egyezmény — ellenkező kikötés hiányában — ipso facto hatályosul a gyarmati területekre, és éppen ezért tartotta szükségesnek, hogy a fenti fenntartást megtegye.

Az ENSZ főtitkára abban az összeállításban, amelyet letéteményesi gyakorlatáról készített, felveti azt a kérdést, hogy abban az esetben, ha egy egyezmény nem tartalmaz gyarmati klauzulát, milyen álláspontot foglaljon el a letéteményes az egyezmény területi hatályát tekintve. Arra a következtetésre jut, hogy „az egyezmények úgy tekintendők, mint amelyek alkalmazásra kerülnek a szerződő államok minden olyan területén, amelyeket ők képviselnek nemzetközi viszonylatban.”⁶⁹

Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága keretében a Fitzmaurice által a szerződéses jog kodifikálására készített tervezet is azt tekinti *alapvető szabálynak*, hogy valamely szerződés automatikusan kiterjedjen a szerződő felek függő helyzetben levő területeire.⁷⁰

Az említetteken túlmenően a nemzetközi jogi irodalomban ma már találkozunk olyan felfogással, amely erőteljesen el is ítéli a gyarmati klauzula alkalmazását. Így Lachs rámutat arra, hogy a gyarmati klauzulák a gyakorlatban kétségtelenül a gyarmati politika eszközei, és lényegében véve a gyarmati és függő népek elnyomott helyzetének állandósítását célozzák. A humanitárius, szociális vagy kulturális szerződések esetében pedig alkalmazásuk azt eredményezi, hogy az e területeken élő népeket — e szerződések nyilvánvaló céljával ellentétben — megfosztja a szerződésekből folyó előnyöktől.⁷¹

Ha tehát ma még számolnunk is kell a gyarmati klauzulával mint a nemzetközi szerződéses jog meglevő intézményével, ennek az intézménynek az alkalmazása a nemzetközi szerződéses jogban letűnőben van, alkalmazásának jogosságát pedig a nemzetközi jogi elmélet ma már megalapozottan nem tudja megindokolni.

3. Legvégül rá kell mutatnom arra, hogy a gyarmati klauzulával kapcsolatos, általam felvetett és elemzett probléma természetesen gyökeresen megoldódik magának a gyarmati rendszernek a felszámolásával, amely küszöbön áll. Utalni kívánok ezzel kapcsolatban az ENSZ Közgyűlése által 1960. december 14-én a gyarmati népek függetlenségéről elfogadott nyilatkozatra,⁷² amely többek között a következőket mondta ki:

„1. A népek külföldi elnyomásnak, uralomnak és kizsákmányolásnak való alávetése az alapvető emberi jogok megsértését jelenti, ellentétes az ENSZ Alapokmányával, és veszélyezteti a béke ügyét és a nemzetközi együttműködést.”

⁶⁸ ENSZ ST./Leg/3. Rev. 1. jelű kiadványa szerint.

⁶⁹ ST./Leg/7. 45. p.

⁷⁰ A/CN. 4./120. Quatrième rapport. 41. és 116. p.

⁷¹ LACHS, Manfred: Umowy wielostronne. 169—172. p.

⁷² A/Res/1. 14/XV.

„5. Azonnali intézkedések foganatosítására kerül sor a gyámsági, az önkormányzattal nem rendelkező és minden más olyan területen, amely még nem nyerte el a függetlenséget, hogy minden feltétel vagy fenntartás nélkül, szabadon kinyilvánított akaratuknak és kívánságuknak megfelelően, minden faj, vallás vagy szín szerinti megkülönböztetés nélkül ezeken a területeken a nép váljék minden hatalom birtokosává annak érdekében, hogy élvezhesse a függetlenséget és a teljes szabadságot.”

A gyarmati klauzula alkalmazásának problémája tehát abban az időpontban megszűnik létezni, amikor minden gyarmati terület önálló állami-ságának elnyerése után saját jogán válhat nemzetközi szerződések részesévé.

Mindaddig, amíg még léteznek gyarmati és más hasonló státuszú területek, a gyarmati klauzula alkalmazása azonban a nemzetközi szerződéses jog élő problémája marad: mindaddig harcolni kell ez ellen, a nemzetközi szerződéses jog mai fejlődési tendenciájával ellentétes jogi intézmény ellen, amely a gyarmatosítás politikájának egyik eszköze.

ПРИМЕНЕНИЕ КОЛОНИАЛЬНОЙ КЛАУЗУЛЫ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРАХ

Х. Бокор—Сеге

Обще направление развития международного договорного права состоит в постепенном расширении значения международных договоров в ущерб международным обычаям. Наблюдается на переднем плане регулирование международными договорами вопросов, не подвергнутых раньше регулированию нормами международного права; в ходе этого процесса возросло число договоров, имеющих своей целью защитить права человека.

Этому общему направлению развития международного договорного права противопоставлены стремления, имеющие целью создать препятствия заключению международных договоров или по крайней мере уменьшить эффективность их действия. Вопиющим явлением даже среди таких стремлений оказывается применение колониальной клаузулы в тексте международных договоров.

Колониальной клаузулой считается оговорка международных договоров, закрепляющая за определенными договаривающимися государствами, несущими ответственность за внешне связи определенных территорий (колоний, территорий, находящихся под опекой), право решить вопрос о том, распространяется ли действие данного договора на указанные территории. Таким образом существо колониальной клаузулы состоит в предоставлении возможности соответствующим договаривающимся государствам создать по вопросу о действии международных договоров *различное правовое положение между государством, ответственным за внешние связи колониальных территорий, и последними, а именно в ущерб колоний.*

Что касается вопроса о правовой природе колониальной клаузулы, она является договорным распоряжением об установлении территориального ограничения.

Волеизъявление на основании колониальной клаузулы не может отождествляться с понятием оговорки, имеющей место в связи с международными договорами, так как совершающему данное волеизъявление государству не предоставляются права, отличающиеся от общих положений договора; что касается территорий, не исключенных из-под действия договора, оно принимает на себя договором те же обязательства, как другие договаривающиеся государства.

В период, когда капитализм являлся единственной мировой системой, даже не могло быть речи о вопросе о законном характере колониальной клаузулы, так как колониальная система представляла собой органическую часть капиталистического мирового хозяйства.

В литературе международного права того периода общеприемлемым было признано правило, согласно которому действие международных договоров ipso facto не распространяется на колониальные территории.

Большинство международных договоров, заключенных в период деятельности Лиги Наций, также содержало в себе колониальную клаузулу.

Волюющим примером применения колониальной клаузулы может служить *Международная Организация Труда*, Устав которой уже сам содержит указанную клаузулу.

Применение колониальной клаузулы противоречит положениям *Устава ООН*, из которых вытекает обязанность государств-членов отменить всякие различия в правовом положении метрополий и колониальных территорий; между тем применение колониальной клаузулы только углубляет эти различия.

Включение колониальной клаузулы в текст международных договоров, имеющих целью защитить права человека, особенно несовместимо с закрепленными в Уставе ООН положениями, ясно указывающими на необходимость предоставить все эти права каждому независимо от принадлежности к какой-нибудь расе, полу, языку или религии.

Из-за сопротивления колониальных держав отмене колониальной клаузулы, в нарушение действующих норм международного права, все еще применяется колониальная клаузула на практике международных договоров.

Борьба, которая велась в ООН по инициативе СССР против применения колониальной клаузулы, показывает уже успех; что касается конвенций, заключенных в пределах ООН, нельзя уже говорить об общем применении колониальной клаузулы, причем ряд важнейших договоров действует *ipso facto* также в отношении территорий, находящихся в положении зависимости от других стран.

Борьба с колониальной клаузулой в пределах Международной Организации Труда пока не вела к успеху, но она все-таки вызвала для колониальных держав необходимость защитить себя — они вынуждены вести доказательства для подтверждения того, якобы международные конвенции труда все более применяются также на территории колоний.

Большинство представителей литературы международного права теперь уже придерживается концепции вроде общего правила, согласно которой при отсутствии иных положений действие договоров *ipso facto* распространяется также на колониальные и иные территории, находящиеся в положении зависимости.

При таких условиях, если мы теперь еще вынуждены учитывать колониальную клаузулу как существующий институт международного договорного права, то применение этого института находится в стадии заката в области международного договорного права, а законность его применения теперь уже не может быть убедительно обоснована представителями теории международного права.

Проблема применения колониальной клаузулы будет, естественно, решительно ликвидирована в результате полной ликвидации самой колониальной системы. Пока, однако, будут существовать территории в положении зависимости, необходимо вести постоянную борьбу также с применением колониальной клаузулы, представляющей собой одно из средств политики колониализации и резко противоречащей нынешнему направлению развития норм, регулирующих международные договоры.

LA CLAUSE COLONIALE DANS LES TRAITÉS INTERNATIONAUX

par

Mme Hanna Bokor-Szegő

L'évolution du droit des traités tend vers l'élargissement progressif du rôle des conventions internationales au préjudice de la coutume internationale. La réglementation par des traités internationaux de certaines matières qui auparavant n'ont pas fait l'objet d'une telle réglementation, passe actuellement au premier plan. Au cours de cette évolution, le nombre des traités relatifs à la protection des droits de l'homme est en croissance continue.

A cette tendance générale de l'évolution du droit des traités certains efforts s'opposent. Ces efforts sont dirigés à empêcher dans la mesure du possible la conclusion des traités ou bien à diminuer au moins leurs effets. Parmi ces efforts un phénomène frappant est celui de l'application de la clause coloniale dans les conventions internationales.

On comprend sous le nom de *clause coloniale* certaines dispositions des traités lesquelles attribuent aux Etats contractants responsables pour la conduite des relations internationales de certains territoires (colonies, territoires sous tutelle) la décision rela-

tive à l'application du traité sur ces territoires. L'essence de la clause coloniale consiste donc dans la faculté attribuée à ces Etats de créer, en matière des effets des traités internationaux, *une discrimination juridique entre leurs territoires métropolitains et leurs territoires coloniaux*, au préjudice de ces derniers.

Quant à sa nature juridique, la clause coloniale est une disposition contractuelle qui comporte une restriction territoriale des effets du traité.

La déclaration faite sur la base d'une clause coloniale ne doit pas être identifiée avec la notion de la réserve aux traités internationaux, car l'Etat qui fait la déclaration, ne bénéficie pas des droits qui diffèrent de la réglementation contractuelle générale. En ce qui concerne ses territoires, qui par sa déclaration n'en sont pas exclus, l'Etat assume les mêmes obligations contractuelles que les autres parties contractantes.

A l'époque où le capitalisme était le seul système mondial, la question de la légitimité de la clause coloniale n'a pas pu se poser, car le système colonial faisait partie intégrante de l'économie mondiale capitaliste.

La doctrine de droit international de cette époque a considéré comme règle générale que l'effet des traités internationaux ne s'étendait pas de plein droit sur les territoires coloniaux.

La plupart des traités internationaux conclus sous les auspices de la Société des Nations comprenaient également des clauses coloniales.

Un exemple frappant de l'emploi de la clause coloniale peut être retrouvé dans l'Organisation Internationale du Travail, car même la constitution de celle-ci contient la clause dont nous parlons.

La clause coloniale est incompatible avec les dispositions de la Charte des Nations Unies, car celle-ci engage les Etats-membres à faire cesser toute discrimination entre la situation juridique des territoires métropolitains et coloniaux. Or, contrairement à ces dispositions, la clause coloniale aboutit à approfondir la discrimination entre ces territoires.

En ce qui concerne les traités internationaux destinés à la protection des droits de l'homme, l'application de la clause coloniale est particulièrement incompatible avec les dispositions de la Charte des Nations Unies qui prévoient que ces droits doivent être assurés à tous, sans discrimination de race, de sexe, de langue ou de religion.

A cause de l'opposition des Puissances colonisatrices à l'abolition de la clause coloniale, cette dernière est toujours pratiquée dans le droit des traités et ceci nonobstant à l'opposition dans laquelle cette clause se trouve avec des règles du droit international contemporain.

La lutte, au sein de l'O. N. U., conduite sur l'initiative de l'Union Soviétique contre la clause coloniale a abouti à un résultat concret: dans les traités conclus sous les auspices de l'O. N. U. l'application de la clause coloniale n'est pas devenue une pratique générale; en effet, nombre de traités importants produisent leurs effets de plein droit sur les territoires aussi qui se trouvent dans une situation de dépendance.

Dans l'Organisation Internationale du Travail, la lutte menée contre la clause coloniale n'a pas eu de succès jusqu'ici; elle a cependant forcé les Puissances colonisatrices à adopter une position défensive. Ces Puissances se voient, en effet, obligées de fournir la preuve de ce que les Conventions internationales de travail sont appliquées sur leurs territoires coloniaux dans une étendue toujours plus large.

Aujourd'hui la grande majorité des représentants de la doctrine du droit international considèrent comme règle générale que les traités — à défaut d'une disposition contraire — produisent des effets également et de plein droit sur les territoires coloniaux et les autres territoires se trouvant dans une situation de dépendance.

Ainsi, même si aujourd'hui nous devons encore compter avec la clause coloniale comme avec une institution existante du droit international des traités, elle est cependant en déclin, car la légitimité de son application ne saurait plus être soutenue par la théorie du droit international d'une manière suffisamment fondée.

Le problème de l'application de la clause coloniale trouvera naturellement une solution radicale, lorsque le système colonial même sera entièrement liquidé. Toutefois, usqu'à ce qu'ils existeront encore des territoires se trouvant dans une situation de dépendance, il faut continuer la lutte contre la clause coloniale aussi, étant donné que cette clause est un des moyens de la politique de colonisation qui se trouve en opposition manifeste avec les tendances actuelles de l'évolution du droit international des traités.